

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1878-1879.

Vergadering op Woensdag, den 26sten Maart 1879.

De vice-president, de heer ROBIDÉ VAN DER AA:

Mijne Heeren, onze geachte voorzitter, generaal Knoop, is tot ons leedwezen verhinderd deze vergadering bij te wonen. Ik zie mij dus verplicht deze vergadering te presideeren; ik doe dit met schroom, doch tevens met vol vertrouwen op uwe welwillendheid.

Aan de orde is de ballotage van kandidaten.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden toegelaten de heeren: B. R. F. Van Vlijmen, 1^e luitenant der infanterie, te Amsterdam; J. P. Bredius Jr., lid van de 2^e Kamer der Staten-Generaal, te Bergen-op-Zoom; D. J. Ruitenbach, 2^e luitenant der infanterie, te Den Helder; C. F. T. Van Woelderens, kapitein-luitenant ter zee, te Hellevoetsluis, en W. G. Weier, luitenant-kolonel der infanterie, te Vlissingen.

De Voorzitter verleent thans het woord aan den heer M. H. J. Plantenga, tot het houden zijner voordracht over: *Het strategisch verloop van den veldtocht van 1866 in Italië tot aan den slag bij Custoza (schets eener actieve landverdediging).*

1878/79.

25

De heer PLANTENGA zegt:

Mijne Heeren!

Onder de veldtochten uit de tweede helft dezer eeuw heeft in ons vaderland wellicht geen minder de aandacht tot zich getrokken, is wellicht geen minder het onderwerp van ernstige studie geweest, dan die van 1866 in Italië. Althans de Nederlandsche militaire literatuur is met betrekking tot dezen veldtocht eer arm dan rijk.

Het zou misschien geen zware taak zijn, die mindere belangstelling in het bloedige drama, dat in 1866 op het klassieke oorlogstooneel van noordelijk Italië werd afgespeeld, eenigszins te verklaren, doch vrij wat moeilijker zou het vallen haar te rechtvaardigen. Want de veldtocht van 1866 aan de Po en de Etsch is een hoogst merkwaardige en leerrijke veldtocht, leerrijk ook voor ons, in meer dan één opzicht. Hij bewijst, dat de beginselen, door den eersten Napoleon voor de oorlogvoering in het groot gesteld, nog steeds hun volle waarde hebben behouden, en dat nog altijd in de meest volledige toepassing dier beginselen de beste waarborg voor de overwinning is gelegen. Hij bewijst tevens dat, ook in onze dagen, de zege nog niet altijd het deel is van den numeriek overmachtige, dat getalsterkte alleen in den oorlog niet beslist; dat ook de zwakkere nog met moed de toekomst kan te gemoet zien, mits het hem, bovenal, niet ontbreke aan zelfvertrouwen, aan zelfvertrouwen, gegrond op een rechtmatig gevoel van eigen innerlijke kracht.

Ik stel mij voor, dit in enkele trekken aan te toonen, en zoo ik hiervoor eenige oogenblikken uw welwillende aandacht vraag, doe ik daarbij tevens een beroep op uwe toegevendheid.

De aanleiding tot den oorlog is u allen bekend. Italië had in 1859 zijn wenschen slechts ten deele bevredigd gezien: Venetië en de beroemde vestingvierhoek aan de Mincio en de Etsch waren in handen van Oostenrijk gebleven. De vrede van Zurich werd dan ook door de Regeering van koning Victor Emanuel slechts beschouwd als een soort van wapenstilstand.

Zich evenwel te zwak gevoelende, om alleen den strijd tegen den erfvijand van Italië's éénheid te aanvaarden, was zij wel gedwongen, geduld te oefenen, te wachten tot de staatkundige toestanden in het overig Europa een gunstige gelegenheid zouden verschaffen tot volle verwezenlijking der leuze: Italië vrij te maken van de Middellandsche tot de Adriatische Zee, vrij van Oostenrijksche overheersching en vrij van Oostenrijkschen invloed.

In 1859 was Frankrijk Sardinië's bondgenoot geweest; na 1859, toen de naijver tusschen Oostenrijk en Pruisen allengs scherper geteekende vormen aannam, richtten de Italiaansche staatsmannen, en onder deze vooral de generaal La Marmora, in de eerste plaats hun blikken naar Berlijn. Reeds van het laatst van 1862 af werden herhaaldelijk tusschen de Regeeringen van Italië en Pruisen onderhandelingen gevoerd over een gemeenschappelijk optreden tegen Oostenrijk.

De diplomatie volgt echter zelden den kortsten weg; de zigzags stonden steeds en staan nog altijd bij haar in hoog aanzien. Zoo kwam het, dat de vrede ten minste nog enkele jaren bewaard bleef. Eerst in April 1866, toen de diplomatieke veldtocht tusschen de Kabinetten van Berlijn en Weenen een zoodanig verloop had genomen, dat er bijna niet meer aan te twijfelen viel of een beroep op de kracht der wapenen zou weldra volgen, kwam er tusschen Pruisen en Italië een formeel of- en defensief verbond, voor den tijd van drie maanden, tot stand.

Bij dit tractaat verbond de Regeering van koning Victor Emanuël zich, Oostenrijk den oorlog te verklaren, zoodra Pruisen de vijandelijkheden tegen laatstgenoemden Staat zou hebben geopend. Maar nog was de diplomatie niet aan het eind van haar langen, kronkelenden weg. Voor een oogenblik scheen het zelfs, dat de vriendschap tusschen de twee groote Mogendheden van den Deutschen Bond, althans tijdelijk, zou worden hersteld, dat Europa zich voorloopig nog zou mogen blijven verheugen in het ontschatbare genot van den vrede. Doch ook slechts voor een oogenblik. Den 1ⁿ Juni weigert Oostenrijk deel te nemen aan het tot oplossing der hangende

vraagstukken door Frankrijk, Engeland en Rusland voorgestelde Europeesche congres en met toenemende snelheid, een lawine gelijk, volgen thans de gebeurtenissen elkander op, die onvermijdelijk tot een bloedige beslechting der bestaande geschillen moesten voeren. Den 11ⁿ en 12ⁿ Juni bezetten Pruisische afdeelingen het volgens het verdrag van Gastein aan de hoede van Oostenrijk toevertrouwde Holstein; den 14ⁿ besluit de Bondsdag te Frankfort met 9 tegen 6 stemmen tot een bonds-executie tegen den koningsstaat aan de Spree; den 15ⁿ 's avonds verklaart Pruisen den oorlog aan Saksen, Hanover en Hessen; den 17ⁿ vaardigt keizer Frans Joseph zijn oorlogsmanifest uit; den 23ⁿ trekken het Elbe-leger en het leger van prins Frederik Karel Boheme binnen, en denzelfden dag overschrijden ook de Italiaansche strijdkrachten de Mincio.

De oorlog had een aanvang genomen. Het zwaard zou ditmaal machtiger blijken dan de pen.

Omtrent de mobilisatie en concentratie der wederzijdsche legers zal ik kort zijn. Niet, dat ik aan die handelingen geen bijzonder gewicht zou toekennen; het tegendeel is waar: de oorlog van 1870—71 heeft maar al te duidelijk bewezen, dat de uitslag van een krijg misschien nog meer afhankelijk is van een juist berekende en snelle voorbereiding der operatiën, dan van de uitvoering der oorlogshandelingen zelve. Zoo ik echter eenigszins uitvoerig bij de voorbereiding tot den veldtocht van 1866, een voorbereiding, die in zeer sterke mate door staatkundige overwegingen werd beheerscht, wilde stilstaan, zou ik daarvoor alleen vermoedelijk reeds meer tijd noodig hebben, dan mij heden avond geschonken is.

Toch kan ik, juist om het hooge belang der zaak, niet nalaten, met een enkel woord op de talrijke en ernstige moeilijkheden te wijzen, waarmede men, vooral in het jeugdige koninkrijk Italië, bij de oorlogsvoorbereiding te kampen had. De ongunstige toestand der schatkist had in 1864 en 1865 aanleiding gegeven tot opheffing der depôts, tot inkrimping der kaders, tot uitputting der magazijnen, tot uitstel der oefening van een deel der manschappen, die de eigenlijke

leger-reserve moesten vormen. Bij het veldleger alleen kwam men bijna 2500 officieren te kort. Er moest kleeding worden aangeschaft voor niet minder dan 370 000 man, de nationale garde niet medegerekend. In die nationale garde, een soort van landweer, die echter voor een groot deel uit geheel ongeoeffenden bestond, scheen men overigens geen groot vertrouwen te stellen. Althans nog vóór het uitbreken van den oorlog werd besloten, per regiment infanterie een 5e bataljon op te richten en deze 5e bataljons te bestemmen deels tot het onderdrukken van mogelijke woelingen in het vroegere koninkrijk Napels, een doel, waarvoor men aanvankelijk op de nationale garde had gerekend, en deels voor den dienst op de étape-lijnen. Voor de oprichting dier 5e bataljons waren wederom circa 1400 officieren noodig.

Ook aan paarden bestond groote behoefte, en dit bezwaar deed zich te sterker gevoelen, omdat Italië arm aan paarden is. Voor de aanvulling van het incompleet bij een naderenden oorlog was bovendien niets geregeld. Bij den aanvang der mobilisatie moesten voor de cavalerie ruim 9000 en voor den trein ongeveer 17 000 paarden worden aangeschaft. Dat er gebrek was aan treinvoertuigen, aan harnachement en vele andere benodigdheden, behoeft na al het voorafgaande nauwelijks vermeld. Voegt men nu bij dit alles nog het feit, dat de toeloop van vrijwilligers onder de vanen van Garibaldi veel grooter was dan men zich aanvankelijk had voorgesteld, en dat de Regeering zich genoodzaakt zag, ook in deze voorzieningen te treffen en hulp te verleenen, dan valt het niet te ontkennen, dat het Italiaansche krijgsbestuur bij de oorlogsvoorbereiding vele en buitengewoon groote bezwaren had te overwinnen. Dank zij de energie van dat krijgsbestuur, en de omstandigheid, dat reeds in 1864 en 1865 veel op papier was uitgewerkt; dank zij den goeden wil en de geestdrift der bevolking; dank zij bovenal de ruimte van tijd, waarover ten gevolge van de bijzondere staatkundige toestanden kon worden beschikt, slaagde men er evenwel in, kort vóór de oorlogsverklaring, circa 2 maanden na het begin der eigenlijke mobilisatie, een veldleger van ruim 200 000 combattanten, van al het noodige voorzien, aan de Po en de

Mincio te concentreeren niet alleen, doch bovendien zich den noodigen waarborg te verschaffen, dat de onvermijdelijke verliezen gedurende den krijg geregeld en snel konden worden aangevuld. Alleen de inrichting van den trein liet nog te wenschen over, daar zij voor een deel bestond uit gerequireerde, met ossen bespannen voertuigen, met burgervoerlieden.

Ook in Oostenrijk waren de militaire instellingen in 1866 nog weinig op een snelle mobilisatie en concentratie der strijdkrachten berekend. Zoo bezat het Oostenrijksche leger geen vaste „ordre de bataille,” voor tijd van vrede en van oorlog nagenoeg aan elkander gelijk. De meeste vertraging werd echter hierdoor veroorzaakt, dat de voor het veldleger bestemde troependeelen, met het oog op den bijzonderen binnenlandschen staatkundigen toestand van het Rijk, slechts bij uitzondering in hun aanvullingsdistricten in garnizoen lagen. Bij het gemis aan een strategische reserve in den vorm van landweertroepen, nationale gardes, of hoe men ze ook noemen wil, was men verder gedwongen, de 4^e bataljons der regimenten infanterie grootendeels voor den dienst in de vestingen te bestemmen en, evenals in Italië, tijdens de mobilisatie nog nieuwe formatiën in het leven te roepen.

Het Italiaansche leger werd geconcentreerd in twee hoofdgroepen: het sterkere deel in Lombardije, het zwakkere aan de Beneden-Po, rondom Bologna. Het hoofdleger in Lombardije, bestaande uit het I, II, en III korps, à 4 divisiën elk, een afzonderlijke cavalerie-divisie en een artillerie-reserve, had bij den aanvang der vijandelikheden een totale sterkte aan combattanten van 120 000 man infanterie, 7200 ruiters en 282 stukken geschut. Het leger aan de Beneden-Po bestond slechts uit één legerkorps, het IV, dat echter 8 divisiën telde en een totale sterkte aan combattanten bezat van 80 000 man infanterie, 3600 man cavalerie en 174 stukken. In het geheel beschikten de Italianen dus over een veldleger van 200 000 man infanterie, 10 800 paarden en 456 stukken. Hierbij moeten nog gerekend worden circa 35 000 vrijwilligers, onder Garibaldi, met 40 stukken. In den morgen van den 23^u Juni waren van deze vrijwilligers echter nog slechts 6000 geheel

marschvaardig. Voor de aanvulling der verliezen beschikte men op dit tijdstip bij de depôts nog over ongeveer 80 000 man. De bezettingen der in staat van verdediging gebrachte vestingen Piacenza, Cremona, Casalmaggiore, Pizzighetone, Guastalla, Ferrara, Bologna en Ancona waren te zamen circa 30 000 man sterk, terwijl zich in Napels mede nog omstreeks 30 000 man bevonden.

Oostenrijk, dat in 1866 Boheme, waar het den voor het oogenblik staatkundig en militair meest gevaarlijken tegenstander zou ontmoeten, als het hoofdoorlogstooneel moest beschouwen, kon voor den strijd in Italië nauwelijks zooveel krachten afzonderen, als noodig waren om, in verband met de natuurlijke sterkte van zijn zuidwestelijke grens, Venetië te behouden tot op het tijdstip, dat de beslissing in het noorden zou gevallen zijn.

Van de in vreedstijd op het zuidelijke oorlogstooneel garnizoenhoudende troepen werd daarom bij het begin der verwikkelingen met Pruisen nog een gedeelte afgenomen. De rest, in het laatst van April onder de bevelen gesteld van den aartshertog Albrecht, den zoon van den bekenden aartshertog Karel, bestond uit het eigenlijke veldleger, eenige zelfstandige afdeelingen en de bezettingen der vestingen.

Het veldleger was bij het uitbreken der vijandelijkheden samengesteld uit drie korpsen, het V, VII en IX, een cavalerie-reserve en een reserve-infanteriedivisie. Elk korps bestond uit 3 brigades, zonder divisieverband, en telde aan combatanten 20 000 man infanterie, 150 paarden (uitgezonderd het V korps dat 300 ruiters bezat) en 48 stukken. De cavalerie-reserve, onder den kolonel Von Pulz, had een sterkte van 3000 paarden en 8 stukken. De reserve-infanteriedivisie, in de laatste dagen vóór de oorlogsverklaring geformeerd uit eenige nieuw nangekomen versterkingen en uit aan de vestingen ontnomen bezettingstroepen, bestond uit twee brigades, die te zamen een sterkte vertegenwoordigden van 11 000 man infanterie en 16 stukken. Het geheele veldleger telde dus 72 000 man infanterie, 3500 paarden en 168 stukken.

Van de meer of min zelfstandige afdeelingen had de mobiele brigade in het Venetiaansche, onder den kolonel Zastawnikovicz

een sterkte van 7000 man infanterie, 150 paarden en 8 stukken. De divisie in Tyrol, onder den generaal-majoor Kuhn, telde 13 000 man infanterie, 150 paarden en 32 stukken; de divisie in Istrië en Friaul, onder den veldmaarschalk-luitenant Wezlar, 16 000 man infanterie, 150 paarden en 24 stukken. De bezettingen der vestingen Verona met Pastrengo, Mantua met Borgaforte, Peschiera, Legnago, Rovigo en Venetië, die alle omstreeks het midden der maand Juni in volkomen staat van verdediging waren gebracht, hadden een gezamenlijke sterkte van slechts 29 000 man infanterie, 450 man cavalerie en 16 stukken veldgeschut. Den 12den Juni was het keizerlijk-koninklijk Zuiderleger geheel op oorlogsvoet en nagenoeg volledig uitgerust.

In getalsterkte waren de Oostenrijkers dus verreweg in de minderheid. In gehalte was het verschil tusschen de twee legers zeker uiterst gering. Wel telde men in de rijen van de Italiaansche krijgsmacht nog eenige minder bruikbare elementen, afkomstig van de legers der vroegere Middel- en Zuid-Italiaansche staten; wel had men door het groote incompleet van het kader vele officieren moeten aanstellen, die misschien niet ten volle voor hun taak waren berekend, — doch vóór 1866 liet ook in Oostenrijk de opleiding der officieren nog veel te wenschen over en de militaire vorming van den troep had daar nog steeds plaats naar eenigszins verouderde beginselen. In bewapening stonden beide legers mede nagenoeg gelijk: beide hadden getrokken tromplaadgeweren en getrokken voorlaadgeschut. Alleen een betere aanvoering en een doeltreffend gebruik van de voordeelen, welke het oorlogstooneel den Oostenrijkers aanbood, kon derhalve dezen hun minderheid in levende krachten vergoeden, hun de overwinning verschaffen.

Alvorens thans over te gaan tot de bespreking der verdere operatieplannen, zal het noodig zijn een vluchtigen blik te werpen op het gebied, waarop de oorlogshandelingen voorvielen.

De Oostenrijksche grens aan de zijde van Italië bezat een zeer groote sterkte. (Plaat I en II). Zij maakte front naar twee kanten, naar het westen en naar het zuiden. De westelijke grens, ter lengte van 180 K.M., bestond uit drie, in militaire

waarde zeer van elkander verschillende deelen. De noordelijke helft, tusschen het Stilfser Juk en het Garda-meer liep over hooge gebergten, die slechts langs enkele, bovendien nog door versterkingen afgesloten wegen waren over te trekken. Een enigszins sterk leger kon in dit terrein onmogelijk handelend optreden. In het midden werd de grens gevormd door het Garda-meer zelf, dat door Oostenrijksche kustbatterijen en een flottille van 2 raderbooten, 2 gepantserde en 4 ongepantserde kanonneerbooten werd beheerscht. Het zuidelijke gedeelte der westelijke grens eindelijk, ter lengte van circa 50 K.M., liep van Peschiera tot Le Grazie langs de Mincio, en van laatstgenoemd punt in nagenoeg rechte lijn zuidwaarts over Scorzarola naar Luzzara. Dit grensvak was ontegenzegglijk het zwakst, vooral tusschen het Garda-meer en Le Grazie, daar het verder zuidwaarts gelegen gebied om zoo te zeggen door de vesting Mantua met haar moerassigen omtrek en het bruggenhoofd Borgoforte werd afgesloten. Tusschen Peschiera en het westelijk uiteinde van het meer van Mantua vormde de Mincio echter de eenige hinderpaal, en een overtocht dier 50 à 100 M. breede rivier, met haar overal zeer genaakbare oevers, kon onmogelijk met groote bezwaren gepaard gaan.

Op 1 à 2 dagmarschen verder oostwaarts bezaten de Oostenrijkers echter in de Middel-Etsch, tusschen Pastrengo en Badia, een terreinafscheiding van 150 à 300 M. breedte, die, vooral ook door de op verschillende punten moerassige gesteldheid der oevers, als verdedigingslijn in elk geval een enigszins grootere waarde bezat.

Dicht langs het zuidelijk frontier, dat een lengte bezat van 120 K.M. tusschen Luzzara en de zee, stroomde de in het algemeen 400 tot 700 M. breede Beneden-Po. Circa 1 dagmarsch verder noordwaarts stuitte men op de Beneden-Etsch, die nagenoeg evenwijdig loopt aan eerstgenoemde rivier. Een vijand, die van deze zijde in het Oostenrijksche gebied wilde binnendringen, moest dus niet één, maar twee belangrijke terreinafscheidingen overtrekken. Bovendien was het terrein tusschen de Etsch en de Po, de Polesina, zeer sterk doorsneden, o. a. door de kanalen Bianco en Adigetto, en, althans ten oosten der lijn Polesella-Boara, in korten tijd te inundeeren. Westwaarts

van de lijn Ficarolo-Badia, in de richting van Mantua, vormde de moerassige Valli-Grandi Veronesi de verlenging der Polesina.

De zuidelijke grens was dus van nature veel sterker dan de westelijke. Doch juist aan deze laatste en wel op het meest kwetsbare gedeelte lagen de vestingen Peschiera, Mantua, Legnago en Verona, nagenoeg de hoekpunten innemende van een trapezium, welks schuine zijden gevormd werden door de Mincio en de Middel-Etsch.

Een weinig ten noordwesten van Verona lag nog tusschen het Garda-meer en de Etsch de vesting Pastrengo; ten zuidwesten van Mantua, aan de Po, het dubbele bruggenhoofd Borgoforte, en ten zuidoosten van Legnago, op den hoofdweg Bologna-Padua, de vesting Rovigo.

Van al deze vestingen was Verona verreweg de gewichtigste. Zij kon binnen haar ruimen fortенkring een zeer talrijke krijgsmacht opnemen en bevatte kazernes voor 20 000 man. Zij vormde dan ook het centrale reduit der geheele stelling, en dat juist zij hiervoor was uitgekozen, mag wel zijn voornaamste reden gevonden hebben in het feit, dat de twee hoofdwegen, die den vestingvierhoek met het binnenste der Oostenrijksche monarchie vereenigen, in Verona samenkomen.

Deze communicatielijnen bezaten overigens geen zeer gunstige richting. De eene liep over Vicenza, Padua, Treviso Venetië en Triëst, nagenoeg evenwijdig aan de zuidelijke grens; de andere langs de Etsch, over Trient, Botzen en Innsprück, evenwijdig aan de westelijke. De buitengewone natuurlijke sterkte van het zuidelijk frontier en de zeer moerassige gesteldheid der kust ten noordoosten der Po-mondingen verminderden echter het gevaar voor afsnijding der verbindingen met Triëst en Venetië in hooge mate, terwijl de Oostenrijkers de communicatielijn over Botzen en Innsprück door den aanleg van verschillende verdedigingswerken bij Roveredo, Brixen enz. zooveel doenlijk tegen aanslagen des vijands hadden beveiligd. Van de twee genoemde gemeenschapslijnen was die over Venetië en Triëst de kortste en gewichtigste, omdat men in deze richting tot Weenen over een doorlopenden spoorweg beschikte. De thans bestaande spoorweg Verona-Inn-

sprück, over den Brenner, was in 1866 nog niet geheel voltooid.

Na 1860 was in Italië, met het oog op het aan te nemen vestingstelsel, in militaire kringen herhaaldelijk de vraag besproken, of men bij een mogelijken oorlog met Oostenrijk den aanval moest richten tegen de westelijke of wel tegen de zuidelijke grens van het vijandelijk gebied. Twee partijen stonden tegenover elkander. De eene, waartoe o. a. de generaal Cialdini behoorde, gaf de voorkeur aan de aanvalsrichting Bologna-Rovigo-Padua-Vicenza. Door haar te volgen, werd de aanval rechtstreeks gericht tegen de hoofdverbindingsslijn der Oostenrijkers en de vestingvierhoek geheel omgetrokken. Eén enkele overwinning zou vermoedelijk voldoende zijn, om gansch Venetië in handen van den aanvaller te brengen en de Oostenrijksche strijdkrachten te dwingen, binnen Verona een schuilplaats te zoeken.

De andere partij, aan welker hoofd de generaal La Marmora stond, ontkende niet dat deze aanvalsrichting, zoo men alleen op den omvang der te behalen uitkomsten lette, de voorkeur verdiende, doch achtte haar uiterst moeielijk en vol gevaren. Zij wees op de buitengewone bezwaren, aan den overtocht der Beneden-Po verbonden, bezwaren zoo groot, dat die handeling volgens de voorstanders der richting Bologna-Padua zelve alleen bij verrassing kon gelukken; voorts op de groote moeielijkheden, welke de doortocht der ongezone en geïnundeerde Polesina zou opleveren; op de ligging der vesting Rovigo, met hare vier forten, die den hoofdweg naar Padua afsloot; op het feit, dat men, na al die hinderpalen te hebben overwonnen, nog op een tweede, vrij belangrijke terreinafscheiding, de Beneden-Etsch, zou stuiten, en eindelijk op het gevaar van een, altijd onzekeren, slag te moeten leveren met twee groote rivieren in den rug.

Een aanval uit het westen leverde ontegenzeglijk veel minder moeielijkheden op. De Mincio bezat als terreinafscheiding geen noemenswaardige beteekenis; het terrein tusschen die rivier en de Etsch was in alle richtingen zeer begaanbaar en stond den aanvaller toe, van zijn overmacht behoorlijk partij te trekken, zoo de verdediger daar een slag wilde aannemen. Bleef deze achter de Etsch, dan kon men Mantua en Peschiera insluiten,

Legnago observeeren en de hoofdmacht tegen Verona richten; of wel, men kon trachten, den vijand door demonstratiën naar de Beneden-Etsch en de Polesina te lokken, om, zoo dit gelukte, met het gros een weinig beneden Verona de Etsch over te gaan en zodoende den vijand van diens centraalreduit, Verona, af te snijden. Ook met het oog op een mogelijken terugtocht was de aanvalsrichting uit het westen te verkiezen boven die uit het zuiden.

Nog steeds was deze quaestie hangende, nog was er geen bepaalde keuze gedaan tusschen Piacenza en Bologna, toen in April 1866 koning Victor Emanuel, die, getrouw aan de traditiën van zijn Huis, zichzelf het opperbevel over het leger voorbeheld, den generaal La Marmora tot chef van den generalen staf benoemde. Deze, toenmaals President van het Kabinet en Minister van Buitenlandsche Zaken, opperdo aanvankelijk hiertegen bezwaren en wenschte dat de betrekking van chef van den generalen staf zon worden opgedragen aan den generaal Cialdini, met wien hij, ondanks het verschil van inzichten, zeer bevriend was en in wiens bekwaamheden hij het volste vertrouwen stelde. Toen echter ook Cialdini er op aandrang, dat La Marmora zelf, onder den koning, de leiding der operatiën op zich zou nemen, stemde deze ten slotte toe.

Volgens het oorspronkelijk door La Marmora ontworpen operatieplan nu, zou de hoofdaanval plaats hebben uit het westen. Van de 16 eerst gemobiliseerde divisieën werden dan ook 11 geconcentreerd in Lombardije, terwijl de 5 overige bestemd waren, om van Bologna uit tegen de Beneden-Po te demonstreeren. Dit plan zou echter spoedig groote wijzigingen ondergaan. De generaal Cialdini namelijk, aan wien La Marmora het bevel over de troepenmacht aan de Beneden-Po wenschte op te dragen, was aanvankelijk weinig genegen, dit altijd min of meer zelfstandige commando te aanvaarden, omdat hij daardoor den schijn op zich zou laden, als stemde hij met het ontworpen operatieplan in, terwijl het feitelijk met zijne inzichten lijnrecht in strijd was. Tengevolge eener herhaalde, zoowel schriftelijke als mondelinge gedachtenwisseling tusschen La Marmora en Cialdini, deels rechtstreeks, deels door tusschenkomst van 's konings adjudant-generaal Petitti, kwam er ten laatste een soort van compromis tot stand, waarbij La Marmora,

die zich ongaarne van den steun en de medewerking van Cialdini verstoken zag, eenigszins toegaf. Er werd thans besloten, nog 4 nieuwe divisien op het oorlogstooneel te concentreeren en daarvan 3 te voegen bij het leger aan de Beneden-Po en slechts 1 bij het hoofdleger aan de Mincio. Cialdini werd hierdoor in staat gesteld, zelfstandig aan het geheele Oostenrijksche leger, dat op 70 000 à 80 000 man werd geschat, het hoofd te bieden. Volkomen overeenstemming omtrent de uitvoering der verdere handelingen schijnt echter niet te zijn verkregen. Volgens de meening van Cialdini toch kwam de afspraak hierop neer, dat het hoofdleger aanvankelijk slechts een demonstratie zou verrichten tegen Verona en de Middel-Etsch, om hem, Cialdini, den overtocht der Po gemakkelijk te maken. Gelukte die handeling en kon men zich in de Polesina vastzetten, dan zou het leger van de Mincio, zoo meende Cialdini verder, zich daar met den meesten spoed bij hem aansluiten; mislukte zij, dan zou het leger van de Beneden-Po naar de Mincio worden overgebracht. Volgens de opvatting van La Marmora daarentegen behield elk der twee legers in den aanvang volkomen vrijheid van handelen, en was er van demonstratiën van de zijde van het hoofdleger tusschen hem en Cialdini nooit sprake geweest. Eenheid van handelen ontbrak derhalve bij de twee groote deelen van het Italiaansche leger geheel en al. De aartshertog Albrecht had dientengevolge tegenover zich niet één, maar twee legers, van elkander gescheiden niet slechts door een vrij aanzienlijken afstand en de breede Po, doch gescheiden ook in dien zin, dat er bij de twee aanvoerders geen voldoende overeenstemming van inzichten bestond.

Garribaldi ontving de opdracht, met zijn vrijwilligers, die men bij voorkeur eenigszins van het eigenlijke leger verwijderd wilde houden, van Como en Brescia uit in Tyrol door te dringen en de Oostenrijksche verbindingen in het dal van de Etsch te vermeesteren.

Het oorlogsdoel der Oostenrijkers was eenvoudig het behoud hunner bezittingen in Italië. Door de betrekkelijk geringe krachten, waarover tot bereiking van dit doel kon worden

beschikt, was de aartshertog Albrecht wel gedwongen, zich in den aanvang tot de strategische verdediging te bepalen.

Omstreeks het midden der maand Mei verkreeg men echter in het Oostenrijksche hoofdkwartier de zekerheid, dat het Italiaansche leger in twee groote groepen werd geconcentreerd, namelijk in Lombardije en aan de Beneden-Po. De aartshertog leidde hiernit af, dat zijn tegenpartij vermoedelijk voornemens was, gelijktijdig uit het westen en uit het zuiden in het Venetiaansche binnen te dringen. Op grond van dien vatte hij, blijkens zijn brief aan den Keizer van 3 Juni, het voornemen op, om het Zuiderleger in een centrale stelling achter de Middel-Etsch, tusschen Lonigo en Montagnano te vereenigen, ten einde van daaruit hetzij het eene, hetzij het andere gedeelte van den aanvaller te ontmoet te gaan en aan de tasten, zoodra de gelegenheid daartoe slechts eenigszins gunstig zou zijn. Reeds van den aanvang af werd er echter in het Oostenrijksche hoofdkwartier met vrij groote zekerheid op gerekend, dat de eerste slag tegen het sterkere Mincio-leger zou gericht zijn.

De uitvoering der concentratie werd intusschen met het oog op het gemak en het welzijn der troepen zoo lang mogelijk verschoven. Voorloopig bleef dus het leger in ruime kantonnementen en wel het V korps te Verona, Villafranca en San-Bonifacio; het VII te Padua, Rovigo, Este en Montagnano; het IX te Bassano, Vicenza en Cologna (Plaat II).

De bewaking der grenzen werd van af den 6ⁿ Juni opgedragen aan de bezettingen der vestingen Peschiera, Mantua en Legnago en aan detachementen van het veldleger, onder aanvoering van den kolonel Pulz en den generaal-majoor Scudier.

De bezetting van Peschiera moest dezen dienst verrichten tusschen het Garda-meer en de Bottura-brug, tegenover Monzambano; die van Mantua tusschen Le Grazie, Scorzarola en Governolo; die van Legnago tusschen den mond der Scechia en dien der Panaro. In de bewaking der Mincio, tusschen de Bottura-brug en Le Grazie, werd voorzien door 2 regimenten cavalerie met 1 rijdende batterij en 1 jagerbataljon, onder bevel van den kolonel Pulz; in die van de Po, beneden Ficarolo

door de brigade Scudier, van het VII korps, waaraan het 13^e regiment huzaren was toegevoegd.

De brigade Pulz had in last, ieder ongeoorloofd grensverkeer te beletten, en het groote hoofdkwartier, alsmede den commandanten van het V korps en van de vestingen Mantua en Peschiera van alle gewichtige gebeurtenissen kennis te geven. Zoo de tegenpartij met een noemenswaardige macht de Mincio overschreed, mocht zij geen ernstigen tegenstand bieden, doch moest in voortdurende voeling met den vijand langzaam over Villafranca naar Verona teruggaan.

Aan de brigade Scudier was opgedragen, zwakke pogingen tot overgang der Beneden-Po snel en krachtig te keer te gaan, en zich dadelijk bij het uitbreken van den oorlog in het bezit te stellen van alle vaartuigen op die rivier. Zij mocht zich echter niet met een ernstige verdediging der Po tegen overmacht inlaten, doch moest in zoodanig geval de langs de rivier opgestelde waarnemingsposten op de aan het kanaal Bianco staande soutiens, en deze, na opstuwning der kanalen en vernieling der wegen en bruggen, op Rovigo, waar zich het gros der brigade bevond, doen teruggaan.

De mobiele brigade Zastavnikovicz moest de rust in het Venetiaansche handhaven en tevens de kust bewaken tot aan den mond der Tagliamento. Oostwaarts van dit punt was de divisie Wezlar met laatstbedoelde taak belast. De divisie in Tyrol droeg zorg voor het noordelijk gedeelte der westelijke grens.

Nadat den 10ⁿ Juni bij het Oostenrijksche hoofdkwartier bericht was ontvangen, dat de tegenpartij haar krijgstoerusting had voltooid en den opmarsch naar de Mincio en de Beneden-Po had aangevangen, werd besloten ook de eigen korpsen uit hun ruime kantonnementen in een meer geconcentreerde stelling achter de Middel-Etsch samen te trekken. Gebruik makende van afdaken, schuren en andere beschutte ruimten moesten zij daar in hun tactisch verband zoo eng worden gekantonneerd, dat de koortsachtige streken langs de moerassige Etsch-oevers zooveel doenlijk vrij van troepen bleven.

Den 14ⁿ Juni, 's avonds, was deze concentratie volbracht, en in den morgen van den 15ⁿ stonden de Oostenrijksche

korpsen als volgt (op plaat II met niet gearceerde blokjes aangegeven):

het hoofdkwartier te Verona;

het V korps te Verona, San-Michele, San-Martino, Caldiero en San-Bonifacio;

het IX korps te Lonigo, Bagnolo, Paverano en Sarego;

het VII korps, met uitzondering der brigade Scudier, te Montagnana, Megliadino-San-Vitale, Saletto en Piacenza;

de thans nieuw gevormde reserve-divisie met eene brigade te Verona en met de andere te Albaredo.

Uit deze opstelling kon het geheele leger in één dag naar Albaredo, het meest waarschijnlijke overgangspunt aan de Middel-Etsch, en binnen twee dagen hetzij naar Verona, het zij naar de Beneden-Etsch, tusschen Badia en Boara, worden overgebracht.

Tot verhooging der beweegbaarheid van het leger werd een in vroegere jaren aangelegde colonneweg, van Albaredo over Belfior di Porcile en Campalto naar San-Michele, verbeterd, en bij Pastrengo, boven Verona, een brug over de Etsch geslagen. Ook ontving de hoofddirectie der spoorwegen aanschrijving, de noodige schikkingen te treffen om op het eerste bevel al het rollende materieel te Verona en Venetië te kunnen concentreeren, terwijl een marschtableau voor een groot spoorwegvervoer op de lijn Verona-Rovigo werd uitgewerkt. De telegraaf kwam onder militair toezicht.

De brigades Pulz en Scudier bleven in hare stellingen. De brigade Zastavnikovicz bezette de steden Vicenza, Padua en Treviso.

In den morgen van den 20n Juni werd aan de Oostenrijksche voorposten te Le Grazie de oorlogsverklaring der Italianen overhandigd met de aankondiging dat de vijandelijkheden over drie dagen zouden aanvangen.

Al de tot den 20n ingekomen rapporten deden vermoeden, dat dadelijk na het verstrijken van genoemden termijn de vijandelijke aanval van verschillende zijden te gelijk zou volgen. Onmiddellijk aan de Mincio vertoonden zich deelen van het Italiaansche hoofdleger; de vrijwilligers verschenen aan het Garda-meer en bij Rocco d'Anfo, en aan de Beneden-Po wer-

den voorbereidselen gemaakt tot het slaan van een brug bij Francolinetto.

Deze voorbereidselen droegen echter een demonstratief karakter en deden in verband met het reeds den 15ⁿ Juni ontvangen bericht, dat te Mirandola een sterke vijandelijke afdeeling was aangekomen, in het Oostenrijksche hoofdkwartier de vrees ontstaan, dat Cialdini met het IV korps naar het hoofdleger op weg was.

Niettemin meende de Aartshertog zijn operatieplan niet te moeten wijzigen. Alleen achtte hij thans spoed meer dan ooit geboden, wilden de voordeelen, aan het bezit der binnenoperatielijn verbonden, niet geheel verloren gaan. Er werd dus besloten, het sterkere deel der tegenstanders, het Mincio-leger, te gemoet te rukken en, gebaseerd op Verona, Pastrengo en Peschiera, aan deze of aan gene zijde der Mincio tot het aannemen van een slag te noodzaken.

Ten einde echter dit plan niet ontijdig te verraden, werden de troepen tot den 22ⁿ rustig in hunne stellingen gelaten en tevens last gegeven, dat de Etsch in den nacht van den 21ⁿ op den 22ⁿ door de cavalerie der korpsen plotseling en streng moest worden afgesloten.

Om verder in den beslissenden slag geen enkel bataljon te ontberen, dat elders niet dringend werd geëischt, ontving de brigade Scudier nog bevel, den 22ⁿ per spoor naar Verona te vertrekken en aan de Beneden-Po alleen het 10de jagerbataljon en het 13de regiment huzaren te laten. Het gros der brigade Zastavnikovicz moest als reserve voor de troepen in de Polesina, te Padua stelling nemen.

In den morgen van den 22ⁿ ving de marsch naar Verona aan en in den avond van dien dag waren de drie korpsen tusschen die vesting en San-Bonifacio op een afstand van één dagmarsch geëcheloneerd (Plaat II.). De reserve-divisie stond op dat tijdstip met eene brigade te Pastrengo en met de andere te Parona; de brigade Pulz was in haar vroegere stelling aan de Mincio gebleven en de brigade Scudier bevond zich op den spoorweg Rovigo-Verona.

Den 23ⁿ werd de marsch voortgezet, zoodat het Oostenrijk-

sehe leger tegen den middag van dien dag, met uitzondering der in haar geheel bij Pastrengo staande reserve-divisie, op het westelijke glacis van Verona was geconcentreerd, en wel het V korps bij Chievo, het VII bij San-Massimo en het IX bij San-Lucia. De brigade Pulz was voor de Italiaansche cavalerie, die in den morgen van den 23ⁿ de Mincio had overschreden, langzaam naar het fort San-Gisela teruggegaan. De groote trein was geheel op den linker Etsch-oever achtergelaten en had in last daar voorloopig te blijven.

Uit de op den middag ingekomen berichten meende de Oostenrijksche opperbevelhebber te moeten afleiden, dat het Mincioleger op weg was naar de Middel-Etsch tusschen Verona en Legnago. Een ter verkenning in de richting van de Mincio uitgezonden stafofficier had namelijk 's middags om 2 uur op de hoogte bij La Berettara naar de zijde van Salionzo geen vijand kunnen ontdekken, doch tusschen Vallegio en Villafranca zware stofwolken waargenomen. Ook wist men toen vrij zeker, dat Cialdini zich nog niet met het hoofdleger had vereenigd. Terwijl toch tusschen Borgoforte en Ficarolo geen vijand zichtbaar was, schenen bij Guarda Ferrarese, beneden Ferrara, ernstige voorbereidselen tot het slaan van een brug te worden gemaakt. Uit Mantua kwam bericht, dat een sterke vijandelijke afdeeling zich aan de Curtatone had opgesteld.

Het oogenblik was dus gunstig om tot den aanval op het Mincio-leger over te gaan. Het kwam er slechts op aan geen enkel uur te verliezen. Nog op den 23ⁿ, 's namiddags om 5 uur, werd dan ook ééne brigade der reserve-divisie en het V korps naar het heuvelland bij Sandra, Castelnuovo, Albarello, San-Giustina en Sona vooruitgeschoven, en voorts besloten den volgenden morgen met het geheele leger tegen 's vijands linkerflank op te rukken. Tot dekking van den marsch van het V korps werden 2 eskadrons naar Lugagnana vooruitgeschoven. De rest der cavalerie, thans uit de brigade Pulz en de uit de cavalerie der korpsen gevormde brigade Bucjanovicz bestaande, bleef bij het fort Gisela, met voorposten in de lijn Mancalacqua-Camotto (Plaat III).

In den vroegen morgen van den 24ⁿ werden ook de 2de

brigade der reserve-divisie, alsmede het VII en IX korps naar het heuvelland westwaarts van Verona verplaatst en, front naar het zuiden, tusschen Sommacampagna en de Mincio ontwikkeld. De afmarsch begon om 3 uur 's morgens. De troepen hadden vóór dien tijd hun soep genuttigd en waren voor vier dagen van levensmiddelen voorzien. Bij Ponton en Pescantina waren bruggen over de Etsch geslagen, om bij een mogelijken terugtocht verwarring te voorkomen. Voor dit geval was gelast, dat de reserve-divisie over Ponton, het V en VII korps over Pastrengo en het IX korps over Pescantina zouden teruggaan. De cavalerie, die tot dekking van de linkerflank was bestemd en gelijktijdig met het IX korps in de richting van Sommacampagna moest vooruitrukken, had in last naar den kant van Isola della Scala te verkennen, en zoo noodig, rechtstreeks over San-Massimo op Verona terug te wijken.

In den nacht van den 23ⁿ op den 24ⁿ uitgezonden cavaleriepatrouilles vonden Custoza en Villafranca onbezet. Ook kwam er tijding uit Rovigo, inhoudende dat de vijand den 23ⁿ, 's avonds om 8 uur, op verschillende punten, beneden Polesella de Po was overgegaan, zoodat men thans met zekerheid wist, dat de Italianen nog steeds in twee onderling gescheiden groepen opereerden.

Vol vertrouwen op den uitslag, ving het Oostenrijksche leger dan ook in den morgen van den 24ⁿ den strategisch uitstekend voorbereiden slag aan.

Wat was er inmiddels bij de tegenpartij geschied? Deze had omstreeks half Juni den eersten strategischen opmarsch als volgt volbracht (plaat II):

- De vrijwilligers onder Garribaldi, voorwaarts van Brescia;
- het I korps te Calcinato;
- het III korps te Asola; beide aan de Chiese;
- het II korps te Bozzolo en Gazzuolo, aan de Beneden-Oglio;
- de reserve-cavaleriedivisie te Castenedolo, Montechiari, Ghedi en Carpenedolo;
- het IV korps, met 4 divisien en twee cavaleriebrigades (op de vleugels) langs de grenzen van Ferrara tot Mirandola;

de 4 andere divisien nog verder achterwaarts, tusschen Bologna en Ferrara.

Volgens de tot den 18ⁿ Juni ingekomen en, zoo als wij thans weten, niet zeer juiste berichten, stonden van den vijand het VII korps rondom Rovigo, het IX tusschen Legnago en Monselice, het V tusschen Verona en Lonigo. Hieruit leidde men in het Italiaansche hoofdkwartier af, dat de aartshertog Albrecht, zich niet sterk genoeg gevoelende, gelijktijdig den overtocht der Mincio en der Beneden-Po te beletten, voornemens was zich met de hoofdmacht het eerst tegen Cialdini te wenden.

Nadat daarop den 20ⁿ de oorlogsverklaring was overhandigd, werden de troepen dichter naar de grenzen vooruitgebracht, zonder echter nog die grenzen te overschrijden. In den avond van den 22ⁿ hadden de Italiaansche strijdkrachten de volgende stellingen ingenomen (plaat II):

het I korps, tusschen Dondino en Volto; hoofdkwartier Cavriana;

het III korps, tusschen Cerlungo en Sette Frati; hoofdkwartier Gazzoldo;

het II korps, 1 divisie te Castelluchio, 2 divisien voorwaarts van Gazzuole, 1 divisie à cheval van de Po, bij Scorzarola en Salletto; hoofdkwartier te Castelluchio;

de reserve-cavalerie-divisie bij Medole en Guidizolo; het koninklijk hoofdkwartier te Cerlungo;

van het IV korps, met het hoofdkwartier te Ferrara, stonden 6 divisien en 2 cavalerie-brigades tusschen Mirandola en Francolinetto; 1 divisie was gedetacheerd naar Mesola, aan de Po-monding; 1 divisie nog op marsch van Bologna naar Ferrara.

Van af den 19ⁿ ontving men, door de strenge afsluiting der grens van de zijde der Oostenrijkers, omtrent den vijand nog slechts zeer weinig berichten. Bovendien bevestigden deze tijdingen het Italiaansche hoofdkwartier in de reeds opgevatte meening, dat de Oostenrijkers het terrein tusschen de Mincio en de Middel-Etsch hadden ontruimd, en in de allereerste plaats het oog gericht hielden naar de Beneden-Po. Cialdini, hierover eenigszins ongerust, drong er dan ook herhaaldelijk in brieven

en telegrammen bij La Marmora op aan, dat de overtocht der Beneden-Po, waarvoor de nacht van 25 op 26 Juni was uitgekozen, den 24ⁿ door een krachtige demonstratie van de zijde van het hoofdleger zou worden voorafgegaan. Uit de antwoorden, die hij uit het koninklijk hoofdkwartier ontving, bleek echter ten duidelijkste, dat La Marmora de beide deelen van het leger niet slechts als volkomen zelfstandig beschouwde, maar zich ook volledige vrijheid van handelen, al naar de omstandigheden, voorbehold. Eerst den 23ⁿ ontving Cialdini van den generaal Petitti telegraphisch bericht, dat, zoo de tijdingen omtrent den vijand geen verandering van plan noodzakelijk maakten, het voornemen bestond, werkelijk den 24ⁿ tot uitvoering eener demonstratie tusschen de Mincio en de Etsch over te gaan. Waarin die demonstratie zou bestaan, en in welke richting zij zou plaats hebben, werd echter niet meegedeeld.

In den vroegen morgen van den 23ⁿ begon het Italiaansche hoofdleger den overtocht der Mincio. Omstreeks 4 uur gingen zwakke cavalerie-afdeelingen bij Goito, en om 7½ uur de hoofden van het I en III korps, alsmede de reserve-cavaleriedivisie tusschen laatstgenoemd punt en Manzambano de rivier over. De Oostenrijksche cavalerie trok langzaam in de richting van Verona terug en werd door de Italiaansche ruitery tot op 2 KM. west-westwaarts van Villafranca gevolgd. Op den avond van den 23ⁿ had het leger van de Mincio de volgende stelling ingenomen (plaat III):

het groote hoofdkwartier te Cerlungo;

het I korps: 1 divisie te Pozzolengo, op den rechteroever der Mincio tot observatie van Peschiera; 1 divisie à cheval der rivier tusschen Monzambano en den Monte Sabione; 1 divisie te Valeggio en 1 divisie te Pozzolo, beide op den linkeroever;

het III korps: 1 divisie te Pozzolo; 1 divisie te Belvedere; 1 divisie te Villa Buona en 1 divisie te Roverbella, alle ten oosten der Mincio;

het II korps, geheel ten westen der Mincio: 2 divisiën bij Castelluchio; 1½ divisie aan de Curtatone en ½ divisie ten zuiden der Po, tegenover Borgoforte;

De twee bij Castelluchio opgestelde divisiën moesten zich

gereed houden om den volgenden dag vroegtijdig naar Villafranca, dat ruim 30 KM. van daar verwijderd was, op te rukken; de reserve-cavalerie ten noordoosten van Belvedere, met voorposten in de lijn Mozzecane-Quaderni.

Bij de voorwaartsche beweging tot het innemen dezer stellingen stuitte het Italiaansche leger slechts op zwakke cavalerie-detachementen. Zoowel de op deze gemaakte gevangenen als de inwoners verzekerden, dat zich tusschen de Etsch en de Mincio geen Oostenrijksche afdeelingen van noemenswaardige sterkte bevonden. Men besloot dus in het Italiaansche hoofdkwartier, den 24ⁿ den marsch voort te zetten en met het gros in het heuvelland tusschen San-Giustina, Sona en Villafranca, front naar Verona, positie te nemen, om zoodoende Peschiera, Verona en Mantua van elkander te isoleren, de aandacht van den aartshertog Albrecht tot zich te trekken en Cialdini werkelijk den overtocht der Beneden-Po gemakkelijk te maken. Dat den 24ⁿ een groote veldslag zou worden geleverd, werd niet in het minst vermoed.

De beschikkingen voor den 24ⁿ, welke in den namiddag van den 23ⁿ werden uitgegeven, kwamen in hoofdzaak hierop neder:

Het I korps moest 1 divisie op den rechter Mincio-oever laten en met de 3 overige, front naar Peschiera, Pastrengo en Verona, stelling nemen bij Castelnuovo, San Giustina en Sona;

het III korps moest in de linie Sommacampagna-Villafranca opmarcheeren.

Rechts van het III korps en eenigszins achterwaarts moest de reserve-cavalerie-divisie den rechtervleugel dekken, terwijl de helft van het II korps in den vroegen morgen naar Goito moest oprukken, om zich vervolgens als algemeene reserve tusschen Goito, Marmirolo en Roverbella op te stellen. De andere divisien van het II korps zouden tegenover Mantua en Borgoforte blijven.

Op de mogelijkheid van een ontmoeting met den vijand was in de order niet gewezen; de door het I en III korps op den linker Minciooever in te nemen frontlijn had een lengte van circa 4 uren gaans; bijzondere veiligheidsmaatregelen waren niet voorgeschreven; omtrent den trein was geen enkel bevel gegeven. In verband

hiermede werden dan ook bijna alle divisiën, toen zij zich in den vroegeu morgen van den 24ⁿ, zonder vooraf de soep te hebben gebruikt, in beweging stelden, op betrekkelijk korten afstand door den trein gevolgd, wat later op den dag tot veel verwarring en tijdverlies aanleiding gaf.

De berichten, die men in den namiddag van den 23ⁿ omtrent den vijand ontving, brachten in deze beschikkingen geen wijziging hoegenaamd.

Toch waren die berichten belangrijk genoeg. Zoo rapporteerde een uit Verona vertrokken koetsier, die 's avonds om 6 uur te Valeggio aankwam, aan den generaal Sirtori, dat hij dien dag, kort vóór het middaguur, 3000 à 4000 Oostenrijkers door een der westelijke poorten van Verona den weg naar Peschiera had zien inslaan. Andere, ondanks de waakzaamheid der Oostenrijkers uit Verona vertrokken personen, deelden te Roverbella aan de voorposten der 16de divisie mede, dat er sedert den morgen voortdurend troepen door Verona waren getrokken. De voorposten der 1ste divisie, die op den Monte Sabione stonden, hadden 's namiddags zware stofwolken waargenomen op den weg van Verona naar Peschiera, enz., doch het schijnt, dat aan al die berichten zoo weinig waarde is gehecht, dat zij zelfs niet naar het groote hoofdkwartier te Cerlungo werden overgebracht. De eenige hier ontvangen tijding was een rapport van den commandant van het II korps, inhoudende dat, volgens te Castelluchio loopende geruchten, den 24ⁿ een versterking van 20 000 Oostenrijkers te Mantua zou aankomen. Het bericht van Cialdini, dat bijna het geheele Oostenrijksche leger zich den 22ⁿ naar Verona in beweging had gesteld, een bericht, dat door vertrouwde inwoners van Padua naar Ferrara was overgebracht, kwam eerst den 24ⁿ 's namiddags per post te Cerlungo aan. Wel was het reeds den 23ⁿ te Ferrara aan het telegraafkantoor afgegeven, met verzoek het dadelijk over te seinen, doch de telegraafbeambten hadden dit door onachtzaamheid verzuimd.

Zoo kwam het, dat het Italiaansche hoofdleger den 24ⁿ Juni, den 7ⁿ verjaardag van den slag bij Solferino, geheel onverwacht en onvoorbereid in een slag werd gewikkeld,

waarbij het slechts weinig meer dan de helft zijner sterkte op het eigenlijke gevechtsveld in werking kon brengen. Bovendien grepen de verschillende divisiën eerst opvolgend en zonder behoorlijk verband in den strijd in. Het ontbrak aan leiding, aan commando, aan eenheid, en het gevolg was dan ook, dat de slag bij Custoza, die 's morgens tusschen 7 en 8 uur aanving, 's namiddags omstreeks 5 uur geheel in het nadeel der Italianen was beslist. Aan dapperheid en moed had het niettemin den overwonnene niet ontbroken.

Aan dit, zij het dan ook vluchtige overzicht der toestanden en gebeurtenissen, wensch ik thans eenige algemeene en bijzondere beschouwingen, ook met betrekking tot ons vaderland, vast te knopen.

De strategische aanvalsvorm, in 1866 door de Italianen gebezigd, draagt gewoonlijk den naam van dubbele strategische omtrekking. Volgens de theorie is die aanvalsvorm meestal hoogst gevaarlijk, omdat hij verdeeling der krachten in zich sluit en de samenwerking van twee, door een grooten afstand of door terreinhindernissen van elkander gescheiden legerafdeelingen tot bereiking van één doel steeds uiterst moeilijk en onzeker blijft. Hoewel dus de dubbele strategische omtrekking in den regel afkeuring verdient, kunnen er niettemin in den oorlog omstandigheden voorkomen, die den veldheer als het ware dringen tot haar zijn toevlucht te nemen, of in elk geval zijn keuze in meerdere of mindere mate rechtvaardigen. Zoo ook in den veldtocht van 1866.

In de eerste plaats toch beschikten de Italianen over een zoo groote meerderheid in getalsterkte, dat elk der gescheiden deelen nog overmachtig bleef op den vereenigten tegenstander. Het gevaar voor partiële nederlagen werd hierdoor merkbaar verminderd. Ten andere ging de aanval, ten gevolge van de buitengewone sterkte der Oostenrijksche grens, met vele eigenaardige bezwaren gepaard. Reeds bij de bespreking van het oorlogstooneel deed ik uitkomen, dat een aanval van de zijde der Beneden-Po wel is waar verreweg de grootste strategische

voordeelen beloofde, doch tevens tal van tactische en technische moeielijkheden in zich sloot. In dit laatste opzicht leverde de aanval uit het westen ontegenzegglijk veel minder bezwaren op. Beslissende uitkomsten waren in die richting echter moeielijk te behalen, zoolang men althans de operatiën niet uittrookte tot over de Etsch. Deze rivier, met hare op verschillende punten drassige oevers en de vestingen Verona en Legnago, vormde evenwel weder een belangrijke hinderpaal, en een overtocht van het riviervak Verona—Badia kon door de Oostenrijkers van uit de centrale stelling Montagnana—Cologna in elk geval geruimen tijd ernstig worden betwist, te meer, daar het bezit der vesting Verona hun toestond, elk oogenblik ook op den rechteroever handelend op te treden. Wilde men dit laatste beletten, dan moest Verona op den westelijken rivieroever geheel worden ingesloten, waartoe, bij de groote uitbreiding der vestingwerken, een zeer aanzienlijke troepenmacht zou worden vereischt. Zoo lang die insluiting niet tot stand was gebracht, bleef echter steeds het gevaar dreigen, niet alleen dat men tijdens den rivierovertocht onder tactisch hoogst ongunstige omstandigheden werd aangevallen, maar ook gelijktijdig van de eigen basis werd afgesneden.

Dit laatste gevaar kon evenwel ook worden afgewend, door zich de gelegenheid te openen, de eigen verbindingen snel te kunnen verleggen en wel naar de zijde van de Beneden-Po, in de richting van Bologna. Tot bereiking van dit doel was het niettemin noodig, Rovigo, dat den hoofdweg door de Polesina afsloot, vooraf te vermeesteren.

Uit dit alles laat het zich m. i. gemakkelijk verklaren, dat La Marmora door een demonstratie aan de Beneden-Po de Oostenrijksche strijdkrachten derwaarts wilde lokken, hen van Verona wilde verwijderen, en tevens, dat hij ten slotte gehoor gaf aan den wensch van Cialdini om zich aan de Beneden-Po niet tot een bloote schijnvertooning te bepalen, omdat een spoedige verovering van Rovigo een in een latere periode van den krijg misschien wenschelijke verwisseling van operatielijn zeer in de hand werkte.

Wellicht heeft echter ook de zucht van La Marmora, om

een deel der verantwoordelijkheid voor de leiding der operatiën op de schouders van Cialdini te laden, tot die toegeeflijkheid medegewerkt.

Voor het overige zal ik niet betwisten, dat het verloop van den veldtocht vermoedelijk voor het Italiaansche leger gunstiger zou zijn geweest, zoo La Marmora zijn oorspronkelijk plan, om aan de Beneden-Po slechts een ondergeschikte macht te doen optreden, had doorgezet; doch wel meen ik te mogen beweren, dat de hoofdoorzaak van de nederlaag bij Custoza in geheel andere feiten is te zoeken dan in het gebruik eener dubbele operatielijn van de zijde der Italianen. Buitengewone toestanden wettigen in den oorlog buitengewone maatregelen, en werkelijk waren er in 1866 omstandigheden, die krachtig voor het aannemen van het door La Marmora gevolgde operatieplan pleitten.

Daarentegen meen ik als hoofdoorzaken van de nederlaag bij Custoza te moeten noemen: de slechte inrichting van den kondschapsdienst, zoodat men bijna volslagen onbekend bleef met de handelingen der tegenpartij, en dat, niettegenstaande de bevolking in het Venetiaansche grootendeels op de hand der Italianen was; — den onvoldoenden afstand, waarop de cavalerie den 23ⁿ werd vooruitgeschoven, terwijl deze zonder bezwaar haar verkenningen tot de Etsch en Verona had kunnen uitstrekken; — de zorgeloosheid, waarmede de marsch naar de lijn Villafranca-Sommacampagna-Castelnuovo in den morgen van den 24ⁿ werd uitgevoerd, zoodat die marsch eer doet denken aan een troepenbeweging in tijd van vrede dan aan een verplaatsing van een leger in de onmiddellijke nabijheid eener groote fortenvesting, waaruit elk oogenblik de vijand kon deboucheeren; — de geringe waarde, die door de onderbevelhebbers aan de op den 23ⁿ door de voorposten ontvangen berichten werd gehecht; — het gemis aan voldoende toezicht op den telegraafdienst; — en eindelijk, de versnippering van het Italiaansche hoofdleger, waardoor op den avond van den 23ⁿ nog slechts weinig meer dan de helft van dit leger zich op den linker Mincio-oever bevond en den 24ⁿ van de 12 divisiën feitelijk slechts 5½ divisie aan den hoofdstrijd in het heuvelland kon deelnemen. De divisiën Bixio en Prins

Humbert werden dien geheelen dag door de zwakke Oostenrijksche cavalerie bij Villafranca vastgehouden; de divisien Longoni en Angioletti van het II korps bereikten eerst 's namiddags om 4 uur Roverbella en Goito; de twee andere divisien van dat korps bleven werkeloos tegenover Mantua staan en het grootste deel van de divisie Pianell bepaalde zich tot observatie van Peschiera. Afgezien nog van het feit, dat bezettingen van vestingen zich in den regel niet ver van haar standplaats durven verwijderen, omdat haar opdracht haar aan de vesting bindt, hadden de Italianen gemakkelijk kunnen berekenen, dat de garnizoenen van Mantua en Peschiera onmogelijk sterk konden zijn, of in elk geval door geheime kondschappers zich daarvan kunnen en moeten overtuigen.

Geringsschatting van het beleid en de energie der tegenpartij van de zijde van La Marmora, ziedaar naar mijn overtuiging de hoofdoorzaak van de nederlaag bij Custoza. Bij Cialdini daarentegen schijnt juist het omgekeerde het geval te zijn geweest. Zijn dralen met de uitvoering van den overtocht der Po toch laat zich moeielijk verklaren, tenzij men aanneemt, dat de vrees van op het geheele Oostenrijksche leger te zullen stuiten, hem van een meer doortastend optreden heeft teruggehouden; en zijn herhaald aandringen bij La Marmora om met het hoofdleger door demonstratiën de Oostenrijkers naar Verona te lokken, geeft aan deze veronderstelling een groote mate van waarschijnlijkheid.

Liet dus de oorlogvoering der Italianen in 1866 te wenschen over, het Oostenrijksche operatie-plan daarentegen en de uitvoering van dat plan dragen een waarlijk Napoleontisch karakter.

Napoleontisch noem ik in de eerste plaats de opvatting van den aartshertog Albrecht omtrent de betrekkelijke waarde van het of- en defensief en omtrent die van het terrein. Aanvankelijk door de omstandigheden, door het groote verschil in strijdkrachten gedwongen, van het strategisch offensief af te zien, betreft hij een stelling achter de Middel-Etsch. Die stelling, in het noorden aangeleund aan de Alpen, in het zuiden aan de Etsch, de Po en de tusschengelegen Polesina, en in het

front gedekt door eerstgenoemde rivier, was niet alleen gunstig voor de verdediging, doch liet ook een snellen overgang tot het offensief in elk der meest waarschijnlijke aanvalsrichtingen des vijands toe. Binnen twee dagen kon het geheele leger overgebracht zijn, hetzij naar Verona, hetzij naar de Beneden-Etsch, en het schrijven, waarin de aartshertog Albrecht aan den keizer den stand van zaken en de eigen plannen blootlegt, bewijst overtuigend, dat dit laatste voordeel op de keuze der stelling tusschen Montagnana en Lonigo niet minder invloed heeft uitgeoefend, dan het eerstgenoemde; dat het werkelijk van den beginne af in de bedoeling van den Oostenrijkschen opperbevelhebber heeft gelegen, tot het offensief over te gaan, zoodra de omstandigheden dit slechts eenigszins zouden toelaten; dat hij, evenals Napoleon, een vijand was van een defensief, dat slechts lijdelijk afwacht, dat een overdreven voorzichtigheid als eerste en hoogste plicht beschouwt en daarom niets waagt; van een defensief, dat niet naar vernietiging der vijandelijke, doch slechts angstvallig naar het behoud der eigen krachten streeft, dat nooit vóór, doch uitsluitend rugwaarts heil zoekt. Het defensief was in zijn oog niet anders dan een nadeelige toestand, nadeelig vooral omdat men afstand moet doen van het initiatief en zich afhankelijk maakt van 's vijands wil. 't Herwinnen van dat initiatief was dus zijn eerste doel. — Daarom vormde de Etsch voor hem geen terreinafscheiding, waarachter hij stilstaande en lijdelijk de tegenpartij moest afwachten; die rivier moest hem in de allereerste plaats dezelfde diensten bewijzen, als de Alpen in 1800 en het Schwarzwald in 1805 aan Napoleon, d. w. z. zij moest de bewegingen van het eigen leger voor den vijand verbergen en de mogelijkheid tot verrassing van den tegenstander verhoogen.

Napoleontisch noem ik het streven van den aartshertog Albrecht naar het verkrijgen eener tactische beslissing. Nooit aarzelde de onovertroffen veldheer der 19de eeuw, op het slagveld de krachten te meten, niettegenstaande de verhoudingen niet altijd even gunstig voor hem waren en hij met zekerheid wist, dat de eerste mislukte veldtocht ook zijn staatkundig bestaan een gevoeligen schok zou toebrengen. Ook voor den Oos-

tenrijkschen opperbevelhebber was in 1866 de kans op een overwinning op het overmachtige Mincio-leger niet bijzonder groot, en leed hij de nederlaag, dan kon, wel is waar, het leger vermoedelijk nog een schuilplaats vinden in Verona, doch dit zou dan weldra ook nog slechts het eenige punt zijn geweest, dat de Oostenrijkers in Italië bezaten. Toch deinst de Aartshertog geen oogenblik terug. Evenals Napoleon is hij doordrongen van de overtuiging, dat de massa alleen niet de kracht vertegenwoordigt; dat minderheid in getalsterkte kan worden vergoed door andere factoren; dat het bovenal ook aankomt op de snelheid, die men aan de massa weet mede te deelen, en op de richting, waarin men haar doet werken.

Met betrekking tot de richting van den aanval stonden twee wegen open. Het Oostenrijksche leger kon zich namelijk het eerst wenden tegen den vijand aan de Mincio, of wel tegen dien aan de Beneden-Po. Lette men alleen op de getalsterkte der twee deelen, dan bood een aanval tegen het leger van Cialdini de meeste kansen op de overwinning aan. Cialdini toch had op de vereenigde Oostenrijkers slechts een zeer geringe overmacht. Daartegenover stonden echter groote bezwaren. Het doorsneden terrein in de Polesina stond Cialdini toe, een hardnekkigen tegenstand te bieden, de beslissing te vertragen. Toch was een snelle beslissing in de gegeven omstandigheden voor de Oostenrijkers een dringend vereischte, om te voorkomen dat het Mincio-leger tot ondersteuning kwam opdagen. Voorts dreigde het Oostenrijksche leger, zoo het zich tegen Cialdini wendde, het gevaar, inmiddels door La Marmora van Verona, het centrale reduit van den vestingvierhoek, en gelijktijdig van de verbindingen met het moederland te worden afgesneden.

Een aanval tegen het Mincio-leger had tegen zich, dat dit leger een vrij aanzienlijke overmacht bezat. Daarentegen was het terrein, waarop de aanval moest plaats hebben, uit een tactisch oogpunt veel gunstiger, vooral zoo men er in slaagde, zich vóór den vijand in het bezit te stellen van het heuvelland tusschen Verona en Peschiera. Ook liep de gemeenschap met Verona en Pastrengo dan geen gevaar hoegenaamd. Eindelijk zou de morcele indruk van een zege op het sterkere hoofdleger, dat

onder 's konings onmiddellijke aanvoering stond, veel krachtiger zijn, dan die van een overwinning op het IV korps.

In enkele woorden zou men dus den toestand kunnen kenschetsen door te zeggen: het Mincio-leger was voor het oogeblik niet alleen het sterkste en gewichtigste, maar ook het meest gevaarlijke van de twee deelen der vijandelijke macht. Door zich dus het eerst tegen dat leger te wenden, handelde de Oostenrijksche opperbevelhebber wederom geheel in Napoleontischen geest.

Bij den aanval tegen het Mincio-leger werd echter met betrekking tot de keuze van het aanvalspunt afgeweken, van wat de theorie als regel stelt. Deze toch leert, dat bij een offensief optreden tegen een verdeelden tegenstander de aanval moest plaats hebben tegen den binnenvleugel, ten einde een vereeniging van de twee deelen der vijandelijke strijdmacht te zekerder te beletten. Diensvolgens had de aanval moeten gericht zijn tegen den rechter- en niet, zooals feitelijk geschiedde, tegen den linkervleugel van het Italiaansche hoofdleger. Deze afwijking was niettemin ten volle gerechtvaardigd, en de practijk bewees hier opnieuw, dat in den oorlog geen regel absoluut is. Vóór een aanval tegen 's vijands linkerflank toch spraken verschillende zeer geldige redenen. Eerstens konden de Oostenrijkers gemakkelijker deboucheeren uit Verona met haar fortenkring, dan uit de kleine, verouderde vesting Legnago. Ten andere kon men, door den vijandelijken linkervleugel aan te tasten, zelf de voordeelen plukken van het heuvelachtige terrein ten westen van Verona, terwijl men anders die voordeelen aan de tegenpartij liet en zelf in de vlakte moest agceren. Eindelijk was een nederlaag voor de Oostenrijkers bij een aanval in de richting van het noorden naar het zuiden veel minder gevaarlijk dan in omgekeerde strekking, daar in het eerste geval altijd de terugtocht op Verona en Pastrengo open bleef. Bij een mislukten aanval tegen den rechtervleugel van het Mincio-leger daarentegen, liepen de Oostenrijkers groot gevaar, van op de Valli Grandi-Veronesi en op het leger van Cialdini te worden teruggeworpen. Wel bezat men aan die zijde nog de vesting Legnago, doch ook als opnamestelling had deze weinig of geen waarde. Vooral dit laatste motief weegt zwaar.

Alleen avontuurlijke veldheeren, als een Karel XII van Zweden, gaven hun verbindingen roekeloos prijs. Napoleon daarentegen droeg steeds de meeste zorg voor de veiligheid van zijn rug, voor het behoud zijner communicatiën.

Werd de aanval dus door den aartshertog Albrecht in de juiste richting ondernomen, ook de snelheid van uitvoering liet niets te wenschen over. Nadat de tegenpartij door de opstelling van het leger achter de Middel-Etsch en een strenge afsluiting der grenzen geheel in het onzekere was gebracht omtrent de voornemens van den Oostenrijkschen opperbevelhebber, worden de strijdkrachten in zeer korten tijd naar Verona overgebracht, om onmiddellijk daarna tot den tactischen opmarsch over te gaan. Het VII korps b. v. legt den 22ⁿ een weg af van circa 30 K. M. en den volgenden dag een slechts weinig korteren afstand. Van de spoorwegen wordt voor het transport der brigade Scudier mede behoorlijk partij getrokken. Evenals Napoleon streefde de aartshertog Albrecht er dus naar, zich door geheimhouding en snelheid het voordeel der verrassing te verzekeren.

Kenmerkten zich voorts al de handelingen van den eersten Napoleon steeds door eenvoudigheid en eenheid in de gedachte, ook bij den opperbevelhebber van het Oostenrijksche Zuiderleger is dit in 1866 het geval. Hij wil op één en hetzelfde tijdstip slechts één doel bereiken, maar dat eene doel dan ook volkomen. Daaraan wordt alles opgeofferd. Zelfs zou men met betrekking tot het streven naar vereeniging van alle beschikbare krachten op het beslissende punt, van den Oostenrijkschen opperbeyelhebber in vergelijking met Napoleon kunnen zeggen, dat hij handelde *plus royaliste que le roi*, en het achterlaten van slechts 1 bataljon infanterie en 1 regiment cavalerie aan de Beneden-Po, tegenover een leger van 80 000 man, getuigt, hoezeer de Aartshertog de kunst verstond om van ondergeschikte zaken af te zien en alle krachten gelijktijdig tot bereiking van één doel in beweging te stellen. Hij beseftte levendig, dat op het slagveld één bataljon de zege kan aanbrengen en dat de nadeelige toestand, waarin men door het ontblooten der Polesina in het zuiden kon geraken, volkomen zou worden geneutraliseerd door een groote overwinning, in het westen behaald. Een zoo sterk sprekend

voorbeeld van zuinigheid bij detacheringen vindt men, voor zoover mij bekend is, zelfs bij Napoleon niet. Trouwens Napoleon kon over geen spoorwegen beschikken, en zonder deze had ook de aartshertog Albrecht de medewerking der brigade Scudier op het slagveld van Custoza moeten ontberen.

Ik zou thans nog kunnen wijzen op de groote zorg, waarmede alle bewegingen en handelingen van het leger in het Oostenrijksche hoofdkwartier tot in bijzonderheden werden uitgewerkt; op de korthed, duidelijkheid en volledigheid der uitgegeven orders en beschikkingen; op het streven, om door een behoorlijke huisvesting en verpleging de krachten van het leger niet ontijdig uit te putten; op tal van andere zaken. Doch reeds meen ik voldoende te hebben aangetoond, dat de veldtocht van 1866 in Italië voor de Oostenrijkers een zeer roemrijke veldtocht is geweest. Door geheimhouding en snelheid, door éénheid van handeling, in het algemeen door het voeren eener energieke, actieve verdediging wisten zij, ondanks de bijna drievondige overmacht des tegenstanders, op dezen een voor het oogenblik beslissende overwinning te behalen.

De aartshertog Albrecht doet zich in dien veldtocht kennen als de waardige zoon van een beroemden vader, en de achting, het vertrouwen, waarvan het Oostenrijksche leger hem nog steeds de ondubbelzinnigste blijken geeft, zijn ten volle verdiend. Vergelijkingen tusschen veldheeren zijn veelal moeilijk te maken, en wie zich op het gebied der hypothese begeeft, waagt zich op een gevaarlijk terrein. Toch dringt zich bij het lezen der gebeurtenissen van 1866 onwillekeurig de vraag bij ons op, of Pruisen en Von Moltke wel ooit hun tegenwoordige grootheid zouden hebben bereikt, zoo in 1866 de aartshertog Albrecht in Boheme en Benedek in Italië het bevel had gevoerd?

Liever dan mij in tamelijk onvruchtbare beschouwingen over dit laatste punt te verdiepen, wil ik thans, Mijne Heeren, nog een oogenblik stilstaan bij een andere vraag, de vraag namelijk, in hoever de beginselen, in 1866 door den aartshertog Albrecht, met zulk een uitnemend gevolg in toepassing gebracht, zich bij ons in het bezit van het burgerrecht mogen

verheugen, in hoever een actieve verdediging, zij het dan ook op minder grootsche schaal dan in 1866 in Italië, bij de thans bestaande toestanden in ons vaderland mogelijk zou zijn.

Zeker, de actieve verdediging vindt ook bij ons warme voorstanders, en herhaaldelijk werden de voordeelen eener zoodanige verdediging, in vergelijking met de zuiver passieve, in geschrift en woord, ook van deze plaats, krachtig en welsprekend bepleit. Ja, zoo men alleen daarop wilde afgaan, zou men licht in den waan komen, dat aan een zuiver lijdelyken afweer door bijna niemand ernstig wordt gedacht. En toch, een enkele blik op de feitelijke toestanden is voldoende, om ons de overtuiging te schenken, dat de door historie en wetenschap als waar erkende hoofdbeginselen der oorlogvoering in Nederland nog niet ten volle worden gehuldigd, dat een actieve verdediging, zooals de zaken thans staan, bij ons nagenoeg onuitvoerbaar zou zijn.

Vergezelt mij voor een oogenblik, Mijne Heeren, naar de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie, dat hooggeroemde bolwerk onzer landsdefensie. Die linie heeft in de laatste jaren talrijke en, ik erken het gaarne, zeer gewenschte verbeteringen ondergaan. De bestaande forten en verdere verdedigingswerken zijn meer in overeenstemming gebracht met de eischen, die de geschutwerking van den tegenwoordigen tijd aan permanente versterkingen stelt; naast de bestaande forten zijn op vroeger slechts half bestreken accessen nieuwe opgeworpen; de kans, om in weinige dagen de oostelijke grenzen van Holland, de Polesina van het Noorden, door een aaneengeschakelde reeks van onderwaterzettingen af te sluiten, is door den aanleg van inundatiekanalen, den bouw van nieuwe sluizen, enz., merkbaar verhoogd. Doch, zoo zou ik willen vragen, hebben al die verbeteringen niet een zuiver passieve strekking? Dragen zij niet den onmiskenbaren stempel, dat niet in de vernietiging van 's vijands kracht, doch uitsluitend en alleen in het behoud der eigen strijdmiddelen heil wordt gezocht. Tegen alle beginselen der oorlogskunst in, wordt de actie tot breking van 's vijands wil opgeofferd aan de dekking.

Een leger, dat zich door zijn minderheid in getalsterkte tot 1878/79.

de verdediging beperkt ziet, moct, zoo leert niet alleen de veldtocht van 1866 in Italië, maar zoo leert ook de krijgsgeschiedenis op elke andere harer bladzijden, door snelheid trachten te vergoeden, wat aan kracht ontbreekt. Het moet, door met korte tusschenpoozen, liefst onverwacht, nu eens hier dan weder daar op te treden, den vijand voortdurend veront-rusten, hem tot verdeeling zijner krachten uitlokken, hem de overtuiging schenken, dat hij een energicken tegenstander, een tegenstander, die het gevaar niet vreest, over zich heeft, hem dwingen steeds en overal op zijne hoede te zijn. De oorlogen der laatste jaren nu hebben overtuigend bewezen, welke belangrijke diensten de spoorwegen in dit opzicht bij een doeltreffend gebruik kunnen bewijzen. Die voordeelen, ze zijn te bekend, dan dat ik er hier nog opzettelijk bij zou behoeven stil te staan. En toch, Mijne Heeren, ontbreekt ons nog altijd een spoorweg achterlangs de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie; nog altijd zouden er ongeveer drie dagen worden vereischt, om een enkele divisie van den rechter- naar den linkervleugel, of omgekeerd, te verplaatsen.

Een andere eisch! Een wijze spaarzaamheid in het gebruik der krachten is een algemeen erkende noodzakelijkheid zoowel voor den sterkere als voor den zwakkere, maar, uit den aard der zaak, bovenal voor den laatste. Ik zeg „een wijze spaarzaamheid”, want nooit mag de toepassing van dit beginsel er toe leiden, de krachten te ontzien, daar waar zij, al ga het dan ook met eenige verliezen gepaard, in de gelegenheid zijn, den vijand afbreuk te doen. Alleen verspilling, onnut verbruik der krachten is nadeelig. En onnut verbruik heeft plaats, wanneer niet door een nauwlettende zorg voor een goede verpleging en legering der troepen, ziekten zooveel doenlijk worden voorkomen. Waarom anders vermeed de aartshertog Albrecht in 1866 de koortsachtige Etsch-oevers? — Een in en achter een verdedigingslijn opgesteld leger moet daar onder gunstige voorwaarden kunnen leven, wil het zijn krachten niet onnoodig en ontijdig zien afnemen. Vooral aan de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie, waar de schadelijke uitdampingen van den moerassigen, geïnundeerden bodem ongetwijfeld haar invloed

zullen doen gevoelen, zijn in dit opzicht bijzondere voorzieningen noodig. En toch, ook in deze richting is, zoo ik althans niet onvolledig ben ingelicht, nog niets voorbereid. Men bedenke het wel: ziekten verzwakken niet alleen materieel, maar ook moreel.

Voorts wordt gewoonlijk, en met recht, aan een verdedigingslijn als eisch gesteld, dat zij eenige débouché's bezitte, die een overgang tot het offensief van de zijde des verdedigers en, vooral ook, *een lateren terugkeer achter de linie* gemakkelijk maken. Wellicht ware ook *zonder* de offensieve stelling Verona—Pastrengo in 1866 het operatieplan van den aartshertog Albrecht nog uitvoerbaar geweest, doch een nederlaag zou dan het Oostenrijksche leger in een zeer hachelijken toestand hebben gebracht.

Aan plannen om het offensief vermogen der Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie te vergrooten, heeft het bij ons niet ontbroken. Toch loopen de meeningen omtrent de in te richten offensieve en opnamestellingen wijd uiteen. Enkelen, doch hun aantal is gering, willen geen offensieve stellingen hoegenaamd. Anderen hebben voorgesteld de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie over haar geheele uitgestrektheid tot het offensief geschikt te maken. Nog anderen stellen matiger eischen aan die linie zelve, doch wenschen daarentegen stellingen tot opname en offensief, in Friesland, in Overijssel, in Noord-Brabant en Zeeland. En tusschen deze nitersten vindt men talrijke schaakeeringen, zoodat het hoogst moeielijk zou vallen, in dit opzicht een voorstel te doen, dat op den naam van nieuw aanspraak kon maken.

Met betrekking tot dit onderwerp zal ik dan ook kort zijn en alleen als mijne meening doen kennen, dat ik aan het bezit van offensieve en opnamestellingen zoo in, als buiten de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie een zeer hooge waarde toeken, mits zij voldoen aan de volgende eischen. Zij mogen voor haar eigen verdediging niet veel troepen aan zich binden; zij moeten steeds in gemenschap kunnen blijven met het hart van het land, en tevens door een betrekkelijk zwakke macht en in korten tijd ook niet zoo zijn in te sluiten, dat de gelegenheid tot offensief

optreden bijna tot nul wordt teruggebracht. Is dit laatste doel niet te bereiken dan door aan de stelling een groote uitbreiding te geven, dan ontstaat daaruit het zwaar wegende nadeel, dat ook de vaste bezetting sterker moet zijn, en dat er dus weder minder troepen voor de eigenlijke offensieve handelingen overblijven. Wel nopen zij dan den vijand nog altijd tot splitsing zijner krachten — steeds een niet te miskennen voordeel — doch ook den verdediger dwingen zij tot machtsverdeeling. En verdeeling van krachten, hoewel altijd schadelijk, is dit bovenal voor den verdediger, den zwakkere in getalsterkte.

Te weinig met de locale toestanden bekend, acht ik mij onbevoegd een oordeel uit te spreken over de in verschillende geschriften voorgestelde offensieve positiën. Voldoen zij aan de door mij opgegeven eischen, dan zou ik het onverantwoordelijk achten, zoo van die gunstige omstandigheid niet behoorlijk partij werd getrokken, ter wille van eenige tonnen gouds. Voldoen zij er niet aan, welnu, ook dan behoeft m. i. van een actieve verdediging nog niet geheel te worden afgezien. De bewering toch, als zou een offensief optreden onzerzijds, zonder te voren behoorlijk ingerichte, aan alle tactische en technische eischen beantwoordende stellingen tot opname en offensief niet uitvoerbaar zijn, meen ik te moeten bestrijden. Het mag moeielijk zijn, onmogelijk is het niet. Onmogelijk is het niet in den aanvang van den krijg, rechtstreeks van uit de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie, zoolang wij voorwaarts van de forten nog tijdelijke stellingen bezet houden, zoolang de vijand de accessen door de inundatiën nog niet behoorlijk heeft afgesloten, zijn reserves nog niet zoodanig heeft opgesteld, dat hij spoedig op elk punt met ondersteuning kan opdagen, zijn telegraaf- en ordonnance-dienst nog niet volledig heeft georganiseerd. Is dit alles eenmaal het geval, zijn wij tot achter de lijn der permanente werken teruggeworpen, dan, ja dan zullen uitvallen op groote schaal van uit de linie zelve vermoedelijk onmogelijk blijken, of althans geen uitkomsten meer opleveren, die opwegen tegen de verliezen, welke zij noodzakelijk met zich sleepen, doch dan nadert wellicht ook reeds het tijdstip, waarop wij met vrucht tot offensieve handelingen op grooteren afstand kunnen overgaan. Als motief voor

het behoud der stelling aan den Beneden-IJssel is o. a. ook aangevoerd, dat daardoor aan den vijand een geschikte gelegenheid zou worden benomen, om over de Zuiderzee troepen naar de Hollandsche kust over te brengen. Die handeling wordt dus voor den vijand niet onuitvoerbaar geacht. Evenmin een overtocht van het Hollandsch-Diep. Maar waarom zou dan voor ons, die in het eigen land zijn en over zulke ruime hulpbronnen beschikken, wat de transportmiddelen betreft, onmogelijk zijn, wat den vijand wel mogelijk is, wat ook onzen grooten stadhouder Willem III eenmaal mogelijk was? Noemt men dergelijke handelingen gewaagd, dan stem ik dit gaarne toe, doch wie in den oorlog niets, hoegenaamd niets wil wagen, geeft daardoor slechts blijk dat hij het ware karakter der oorlogvoering niet kent. Ook hier geldt de spreuk: het geluk dient den stoutmoedige. Alleen roekeloze handelingen zijn af te keuren. En roekeloos acht ik een offensief, ook zonder in vreedetijd daartoe opzettelijk ingerichte offensieve stellingen niet. Roekeloos zou die operatie alleen dan zijn, zoo zij niet met buitengewone zorg tot in bijzonderheden werd voorbereid; zoo zij werd ondernomen met een geheel ontoereikende macht; zoo niet onmiddellijk nadat de voet is gezet op wat wij dan zonden kunnen noemen vijandelijk grondgebied, met den aanleg eener tijdelijke opnamestelling werd aangevangen.

Maar, zoo hoor ik vragen, wat wint men met dergelijke handelingen?

Wat men er mee wint? Eerstens, dat den vijand ontzag wordt ingeboezemd; het besef bij hem levendig wordt gehouden, dat de tegenstander, dien hij tegenover zich heeft, is een stoute, ondernemende tegenstander, gereed om van elke zijner misslagen onmiddellijk partij te trekken. Ten andere, dat de aanvaller niet in het rustig bezit wordt gelaten der buitenprovinciën met al hare hulpbronnen, genoodzaakt wordt, daar aanzienlijke krachten voortdurend bijeen te houden, wat dan aanleiding geeft, of dat hij op het hoofdaanvalspunt merkbaar wordt verzwakt, of wel zwaardere offers moet brengen tot bereiking van zijn doel. En eindelijk, *last not least*, dat het moreel der eigen troepen door het offensief, door de voorwaartsche

beweging wordt verhoogd. „*Une marche rapide augmente le moral de l'armée, elle accroit ses moyens de victoire,*” heeft Napoleon gezegd.

Zij, die steeds al hun hoop vestigen op een zuiver lijdelijke verdediging; die alleen heil verwachten van het afweren der slagen, die de tegenpartij ons tracht toe te brengen, eerst in de Nieuwe-Hollandsche-waterlinie, dan achter een tweede, misschien ook nog achter een derde, in oorlogstijd in Zuid-Holland aan te leggen verdedigingslijn, eindelijk in de stelling van Amsterdam, zij mogen wel bedenken, dat het voortdurend ontwijken van den tegenstander en bij het leger en bij de natie een gevoel van zwakte aankweekt en voedt; dat elke terugtocht, ook een vrijwillige, nadeelig werkt op het moreel, en dat voor de verdediging eener linie, hoe sterk zij overigens moge zijn, in de allereerste plaats wordt vereischt een leger met een groote moreele kracht.

Mag het echter mogelijk zijn, een actieve verdediging te voeren ook zonder te voren ingerichte stellingen tot opname en offensief, ook bij den tegenwoordigen toestand der Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie, ik acht haar ten eenenmale onmogelijk, zolang wij niet in het bezit zijn van een doelmatig georganiseerd, goed geoefend, uitmuntend bewapend, genoegzaam talrijk leger. Die factor, de geschiedenis leert het, beheerscht al het overige.

Het is trouwens in ons land niet ééns, neen tallooze malen verkondigd, het is van de daken gepredikt, dat doode weermiddelen op zichzelf geen waarde bezitten; dat vestingen en forten zonder een toereikend aantal verdedigers in den oorlog meer na- dan voordeel aanbrengen; dat inundatiën hoofdzakelijk moeten dienen, om tijdelijk met weinig macht een linie te kunnen bezetten en zodoende meer troepen voor andere doeleinden beschikbaar te krijgen, in één woord, dat in alle oorlogszaken de levende krachten de eerste, de hoogste plaats innemen. En toch, M. H., ook dit beginsel is bij de maatregelen tot verhooging onzer weerbaarheid verzaakt. In plaats van vooraf nauwgezet na te gaan en vast te stellen, welke levende krachten Nederland, zonder schade voor de overige volksbelangen, in oorlogstijd op de been kan brengen, om

eerst daarna te overwegen, hoe door een oordeelkundig gebruik van onzen voor de verdediging zoo zeldzaam gunstigen bodem, door het aanbrengen van doode weermiddelen de kracht van het leger zou kunnen worden verhoogd, heeft men bij ons juist den omgekeerden weg bewandeld. De omvang van ons vestingstelsel is vrij nauwkeurig afgebakend, doch de regeling der levende strijdkrachten ligt nog steeds in het verschiet.

Ik wil niet beslissen in hoever de aanneming der vestingwet oorzaak is geweest van de vertraging, die de regeling der levende strijdkrachten heeft ondervonden; doch dit staat naar mijn overtuiging vast, dat er nog steeds een behoorlijke verhouding ontbreekt tusschen het levende en het doode element. Vergunt mij, dit met enkele cijfers aan te toonen. Zoo ik mij daarbij uitsluitend tot de infanterie bepaal, dan is dit alleen om niet al te uitvoerig te worden, en geenszins omdat ik de meening zou zijn toegedaan, dat ook de andere wapens, met name de artillerie, geen uitbreiding zouden behoeven.

Zoo ik de bezetting der permanente werken in de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie, van Geertruidenberg, Willemstad, Panerden, Westervoort en Crevecoeur tot een zeer matige sterkte terugbreng, zouden daarvoor allicht 70 compagniën infanterie noodig zijn. Aan bezettingstroepen bezitten wij slechts 32 compagniën, zoodat van het veldleger nog nagenoeg 1 divisie infanterie zou moeten worden bestemd, om het bestaande incomplete aan te vullen. De verdediging van het voorterrein bij Naarden, voorwaarts van Utrecht, bij Houten, aan de Lek, de Linge en de Waal — en zoolang 's vijands ware aanvalsrichting nog onbekend is, moeten al die punten gelijktijdig worden bezet — zou minstens 2 divisiën eischen. In het land van Altena en aan het Hollandsch-Diep zou verder één brigade ter nauwernood in de behoefte aan troepen kunnen voorzien, zoodat er ten slotte als algemeene reserve en voor offensieve handelingen één Nederlandsche divisie, d. w. z. een macht in getalsterkte weinig meer dan een Duitsche brigade, zou overblijven. Wel zou het nu wellicht mogelijk blijken om ten behoeve van een voorgenomen offensief voor korten tijd enkele punten der linie cenigszins van veldtroepen te ontblooten,

evenals de aartshertog Albrecht dit in 1866 deed ten opzichte der Beneden-Po; doch hiertegenover staat, dat bij de door mij gevolgde berekening de kust en de stelling van Amsterdam ook geheel buiten beschouwing zijn gelaten en zelfs over geen enkel man infanterie kunnen beschikken om de sterkten in behoorlijken staat van tegenweer te brengen. Wordt Nederland gelijktijdig van de land- en zeezijde bedreigd, een zeer mogelijk geval, dan zou dus zelfs voor eene zuiver lijdelijke verdediging de sterkte van ons leger te gering zijn.

Het is mogelijk dat een ander bij zijne berekeningen uitkomsten verkrijgt, die eenigszins van de mijne afwijken, te meer daar omtrent de bezettingen der sterkten geen voldoende officiele gegevens bekend zijn; toch zou er toch al eene zeldzame bedrevenheid in de cijferkunst, of liever in de kunst van cijfergroepeering toe worden vereischt, om aan te toonen, dat de tegenwoordige sterkte van ons leger voldoende is voor het thans aangenomen vestingstelsel.

Het eenige wat men mij nog zou kunnen tegenwerpen is, dat ik de schutterijen geheel ter zijde heb gesteld. Naar mijne innige overtuiging zal men echter van onze schutterijen, zooals zij thans zijn georganiseerd, geëncadreerd en geoefend, in den aanvang van den krijg geen diensten mogen verwachten, en zou men slechts bittere teleurstelling oogsten, zoo men dadelijk na het begin der vijandelijkheden op eene versterking van het leger uit de schutterij rekende. Aanvankelijk zal het leger door de schutterij niet worden versterkt maar wel verzwakt. Ook van onze schutterijen zou dan wellicht gelden, wat een schrijver over den oorlog van 1866 van de Italiaansche vrijwilligers verklaart, namelijk, dat zij in den beginne meer last dan voordeel gaven.

In een latere periode, na verloop van weken en maanden, zou die schutterij misschien hoogst gewichtige diensten kunnen bewijzen, ik ontken het niet, doch het blijft altijd de vraag, of dit dan nog baten zou, zoo het in den aanvang aan de middelen tot krachtig verzet had ontbroken. De beslissing valt soms snel in onze dagen, en niet altijd schenkt de vijand aan de tegenpartij een tijd van twee maanden tot voorbereiding. Ongelukkig de natie die daarop vertrouwt,

en op dien grondslag het gebouw harer militaire instellingen optrekt.

Versterking van onze levende strijdkrachten, ook numeriek, is dus de allereerste eisch. Blijkt het onmogelijk, volstrekt onmogelijk, aan dien eisch te voldoen, dan noem ik het een betreurenswaardig feit, dat bij de vestingwet niet een schrede verder is gegaan in de concentratie van ons verdedigingsstelsel, dat de stelling van Amsterdam niet meer op den voorgrond is gesteld; dan acht ik eene wijziging dier wet alsnog zeer wenschelijk.

Het denkbeeld dat de Nederlandsche natie, op haar vrijheden zóó fier, zóó trotsch, voor de verdediging dier vrijheden, voor de handhaving van haar zelfstandig volksbestaan geen zwaardere offers, vooral ook in arbeidskracht, zou kunnen brengen dan zij thans doet, wil echter bij mij geen ingang vinden. Wel is de klacht misschien niet geheel ongegrond, dat het budget van oorlog in Nederland tot een hoogte is geklommen, die elke verdere opdrijving verbiedt, doch volkomen onjuist is het, hieruit de gevolgtrekking te willen maken, dat ons volk reeds door buitengewoon zware lasten ten behoeve zijner weerbaarheid wordt gedrukt. Het budget van oorlog alleen is een onznivere maatstaf voor de beoordeeling van wat het krijgswezen kost. Ook op de hoeveelheid arbeidskracht, die door den militairen dienstplicht aan de overige maatschappelijke productie wordt onttrokken, komt het aan, en deze, niemand zal het bestrijden, is in Nederland gering, geringer dan in bijna alle andere landen.

De vraag, hoe versterking onzer levende krachten op de beste wijze kan worden verkregen, wensch ik thans te laten rusten. Over gemis aan voorlichting te dien opzichte kan trouwens waarlijk niet worden geklaagd. Integendeel, het lofwaardig pogen, om de belangstelling des volks in alles wat het krijgswezen betreft te verhoogen, gaf aanleiding dat in de laatste jaren, ondanks teleurstelling en miskenning, rusteloos en onvermoeid in het openbaar de leemten werden aangetoond, die onze militaire instellingen aankleven. En werden de wondeplekken zonder aarzeling blootgelegd, men verzuimde niet gelijktijdig de middelen aan te wijzen, die tot herstel konden voeren. Al dat

streven, al die arbeid, zij kan niet vruchteloos zijn geweest. Het eergevoel der natie blijft daarvoor borg! Want Neêrlands volk kan toch den voet niet willen zetten op zijn roomrijk verleden; het zal zijn schoone, beteekenisvolle wapenspreuk *je maintiendrai* toch niet willen verlagen tot ijdele woordenpraal. *Noblesse oblige!* Maar dat dan ook eindelijk het tijdperk der voorbereiding worde afgesloten, dat der uitvoering geopend; dat dan ook eindelijk de daad volge op het woord. Want het leger heeft dringend behoefte aan verhooging van het vertrouwen in eigen kracht en in de verdedigbaarheid des lands. Geen forten, geen vestingen, hoe sterk en talrijk ook, kunnen in die behoefte voorzien. Daartoe is het in de eerste plaats noodig dat het leger zelf worde versterkt, moreel en intellectueel, zooveel het slechts kan, en numeriek, zooveel als noodig is tot herstel van het noodzakelijk evenwicht tusschen het doode en het levende element. De bodem van Nederland is een machtige bondgenoot, maar toch ook een bondgenoot, wiens krachten licht kunnen worden overschat. Nooit hielden terreinhindernissen alleen een energieke vijand tegen. Zelfs de Alpen vormden geen onoverkomelijke hinderpaal voor een Hannibal, een Bonaparte; de woestijnen in Centraal-Azië, de breede Beneden-Donau, zij konden den voortgang der Russen niet stuiten, en ook Gourko's stoute Balkan-overtocht is eene ernstige waarschuwing voor allen, die de doode weermiddelen stellen boven of gelijk met de levende kracht. De vooruitgang der techniek, de meerdere beweegbaarheid der legers hebben de waarde van rivieren, inundatiën enz. als hinderpalen merkbaar verminderd, en een overgroot vertrouwen in haar weerstandsvermogen is thans minder dan ooit gerechtvaardigd. De ware oorlogskunst heeft door alle tijden heen geëischt en zij eischt het nog, dat het leger den bodem beheersche en niet omgekeerd de bodem het leger. Toch zou, zoo heden of morgen ons vaderland de ramp trof dat het zwaard moest worden getrokken tot verdediging van 't onafhankelijk volksbestaan, het laatste, vrees ik, maar al te zeer het geval worden. Het leger zou slaaf zijn, geen eigenmachtig heer! In dien nadeeligen toestand geplaatst, mag het de eer der wapenen kunnen redden, het zou vermoedelijk niet in staat blijken duur-

zaam te handhaven: de vrijheid van Neêrlands huis en haard, den roem van 't voorgeslacht.

Ik heb gezegd!

De VOORZITTER. Mijne Heeren, ik geloof als uw tolk, uit uw naam te spreken, wanneer ik den geachten spreker hartelijken dank betuig voor zijne boeiende voordracht, waarin hij ons verplaatste naar de met bloed gedrenkte velden aan de Mincio. Op duidelijke wijze heeft hij ons het oorlogsterrein geschetst, waar sedert de laatste 30 jaren driemaal, in 1848, in 1859 en in 1866 gestreden werd, toen het Italiaansche volk zijne onafhankelijkheid op den Duitschen ervvijand moest veroveren.

Wanneer wij, Nederlanders, den strijd herdenken, die onze voorouders tachtig jaren gevoerd hebben om hunne vrijheid te herkrijgen, dan kan het wel niet anders, of wij moeten sympathie gevoelen voor Italië dat, na lange jaren van onderdrukking, eindelijk ook zijn eenheid heeft verkregen. Vestigen wij echter van een strategisch standpunt uitsluitend onze aandacht op den veldtocht van 1866, dan was Italië destijds de overmachtige aanvaller en wekte het onze bewondering, dat het Oostenrijksch legerhoofd door beleid en moed met zijne geringe legermacht wist te zegevieren. Ook dit is door den heer Plantenga helder uiteengezet, waarbij hij tevens de noodzakelijkheid deed uitkomen, om bij een verdedigingsoorlog niet enkel passief te werk te gaan, hetgeen zeker ook bij ons behartiging verdient.

Ik hoop daarom, dat de woorden van den heer Plantenga niet beperkt zullen blijven binnen den kring van deze vergadering en van dit genootschap.

Thans open ik de beraadslagingen naar aanleiding der gehouden voordracht.

De heer KOOL. Slechts een kleine strategische opmerking wensch ik in 't midden te brengen. Wanneer ik de door den geachten spreker opgesomde vóór- en nadeelen, die voor den aartshertog Albrecht uit het opereeren op den buitenvleugel van het Italiaansche leger volgden, goed onthouden heb, dan geloof ik dat hij een hoofdpunt ter beoordeeling van deze han-

delwijze vergeten heeft. Ik meen namelijk, dat de operatiën van den Oostenrijkschen veldheer tegen den vijandelijken buitenvleugel bij de toevallige hier bestaande terreingesteldheid van het krijgstooneel voor hem het uitzicht op beslissende voordeelen opleverden. Hij verkreeg namelijk daardoor de kans, dat de tegenpartij in den te verwachten veldslag geslagen zijnde, terwille van zijne vereeniging met het leger aan de Beneden-Po, in stede van op de Mincio haar terugtocht nam in zuidoostelijke richting; zelfs bestond de mogelijkheid dat hij in den veldslag of bij de vervolging zoodanige handelwijze als wet aan zijn vijand kon voorschrijven. Daarbij moest het geslagen Italiaansche leger weldra vertraging gaan ondervinden wegens het voor de beweging van groote legerafdeelingen uiterst ongunstige terrein der Valli-grandi-Veronesi. Niets kon den Oostenrijkschen opperbevelhebber meer welkom zijn, dan de reeds zeer verzwakte en gedemoraliseerde Italiaansche troepen met zijne hoofdmacht in te halen en hen, met uiterst gebrekkige terugtochtswegen in den rug, tot een nieuwen veldslag te noodzaken, die ontwijfelbaar met een tweede en nu wel beslissende neêrslag van het Italiaansche leger zoude eindigen. Zoodoende werden den Oostenrijkschen veldheer de meeste vruchten van zijn eerste overwinning gewaarborgd (1). Ik meen dit punt in het betoog van den heer Plantenga niet aangevoerd gevonden te hebben; heb ik mij daarin vergist, dan zal de geachte spreker mij deze uitweiding wel ten goede willen houden.

De heer ELAND. Ik zal even voor het bord gaan, niet om eene lange voordracht te houden, maar alleen om door enkele lijnen te verduidelijken wat ik in het midden wenschte te brengen.

In hoofdzaak ben ik het met de beschouwingen van den heer Plantenga eens; het defensief element treedt in bijna al ons

(1) Men lette hierbij op het bestaan der vaste punten *Verona* en *Legnago*, die den Oostenrijkschen veldheer onder alle omstandigheden een vrijen Etsch-overtocht waarborgden, wanneer de inmiddels plaatsgrijpende operatiën van het Italiaansche leger aan de Beneden-Po dit noodzakelijk mochten maken.

werken op den voorgrond, in het groot bij den aanleg van verdedigingsliniën, in het klein bij het proffet van vestingwerken, zooals uit het oploopende plougd blijkt. *Dekking* staat voorop, *uitkerking* naar buiten schijnt van minder belang.

Maar al zijn de beginsels goed, de toepassing is dikwijls zeer moeielijk; daarom zou ik gaarne hebben gezien, dat de heer Plantenga eenigszins nader had toegelicht, waar hij zulke offensieve stellingen verlangt.

Ik laat de positie aan den benedenmond van den IJssel buiten beschouwing; zal deze aan het doel beantwoorden, dan moet zij tamelijk uitgebreid worden, en verslindt daardoor veel geld voor den aanleg en veel troepen in oorlogstijd. Zij is dan ook door de Tweede Kamer afgestemd, wel is waar met één enkele stem meerderheid, niettegenstaande Stieltjes en De Roo er krachtig voor hebben geadviseerd.

Eene offensief-stelling, over welke veel is gesproken, sluit ongeveer bij 's Graveland aan de N. H. waterlinie en met den linkervleugel aan de inundatiën der Grebbelinie. Heeft zij echter als zoodanig veel waarde? Is de vijand vóór de N. H. waterlinie, dan staat zijn hoofdreserve vermoedelijk in den omtrek van Amersfoort en Soesterberg, zoodat voor onze offensief optredende troepen geen sprake zal zijn, van den vijand onverwacht in den rug, of zelfs maar in de flank aan te tasten.

Tegen die stelling kan bovendien worden opgemerkt, dat de vijand ons waarschijnlijk gaarne daaruit zou willen zien avanceeren, om ons te lokken op het terrein, waarop hij zijne meerderheid kan doen gelden, nl. op het heuvclachtig gedeelte bij Hilversum en omstreken.

Eene tweede offensief-stelling is die van den Krommen-Rijn. Hieromtrent valt, ten aanzien der vijandelijke hoofdmacht, nagenoeg hetzelfde op te merken als ten opzichte der vorige; bovendien is het terrein hier reeds vrij doorsneden, zoodat verrassend optreden met eenigszins aanzienlijke macht aan groote bezwaren onderhevig zal zijn.

In de positie tusschen de Lek en de Waal is het terroin nog veel meer doorsneden, en dus kan ook dáár de uitkomst voor ons niet zeer groot zijn.

En wat nu de stelling van den Moerdijk betreft, deze kan van gewicht worden, doch ik vraag of men daar wel zulk een aanzienlijke macht van den vijand kan verwachten. Door uit die stelling offensief op te treden zou men dus niet voldoen aan den eisch, dien spreker heeft aangehaald, namelijk dat men daar moet aanvallen, waar het meeste gevaar dreigt; de aarts-hertog Albrecht moest immers het leger van den Koning, en niet dat van Cialdini aantasten, om groote resultaten te verkrijgen?

Om al deze redenen — ik herhaal het — had ik gaarne van den heer Plantenga gehoord, welke stellingen volgens hem noodig zouden zijn.

Dezelfde wensch geldt ook eenigszins ten aanzien van die punten, waar wij actief zouden moeten optreden. De Houtensche vlakte en Naarden wijzen zich daartoe als van zelve aan; maar de laatstgenoemde positie heeft dit groot nadeel, dat alleen uit het zuiden de aanval zal kunnen plaats hebben, omdat men, wanneer men de stelling in oostelijke richting verlaat, men eerst een flankmarsch moet uitvoeren, om den vijand te ontmoeten.

De heer ROOSEBOOM. Het zij mij vergund naar aanleiding van de prachtige rede van den heer Plantenga eene enkele opmerking te maken. De spreker van hedenavond heeft wel niet een rechtstreekschen, maar toch een zijdelingschen aanval gericht tegen de vestingwet. Die wet wordt tegenwoordig de zondenbok, terwijl men al het goede vergeet, dat men reeds aan haar heeft te danken. Als wij haar toch niet hadden, dan ware men misschien thans nog aan het redeneeren over de wenschelijkheid van het behoud der vesting Groningen, over de inrichting der IJsellinie, enz.

In de laatste vier jaren hebben wij, dank zij de vestingwet, reeds belangrijke verbeteringen in ons vestingstelsel kunnen aanbrengen, zoodat er uitzicht bestaat, dat wij dit jaar nage-noeg gereed zullen komen met de Nicuwe-Hollandsche-waterlinie.

Ik acht het dan ook wel eenigszins ondankbaar, de vestingwet, al heeft zij dan ook gebreken, zoo hard te vallen.

In verband met hetgeen de heer Plantenga heeft gezegd, nl. dat wanneer wij niet mochten komen tot een vermeerdering onzer levende strijdkrachten, het dan noodig zou zijn ons vestingstelsel nog meer te concentreren en zelfs de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie te verlaten, om ons te bepalen tot de positie van Amsterdam, — in verband daarmee zou ik met het oog op de terreinen van Amsterdam wenschen te vragen, of dan eene actieve landsverdediging, waarvan de spreker hedenavond zoo duidelijk de voordeelen deed uitkomen, niet moeilijk zou zijn? Een offensief optreden zou dan waarschijnlijk over de Zuiderzee moeten geschieden, maar zeker zou dit niet gemakkelijk wezen.

M. i. is het juist een der goede gevolgen van de vestingwet, dat wij daardoor wel eenigszins gedwongen worden voort te gaan. Nu wij het geconcentreerde vestingstelsel hebben aangenomen, zal het noodig zijn ook voor het veldleger de noodige zorg te besteden en ook daarvoor die offers te brengen, welke het belang der defensie eischt. M. i. is het dus juist de vestingwet, die ons moet brengen tot een doelmatige regeling der levende strijdkrachten.

De heer PLANTENGA. Mijnheer de Voorzitter, ik wil trachten met een enkel woord de verschillende sprekers te beantwoorden.

Den heer Kool geef ik toe, dat de meerdere voordeelen, welke de vervolging in de richting van noord naar zuid boven die in de richting Legnago-Peschiera zou kunnen opleveren, door mij als motief voor de keuze van het aanvalspunt buiten rekening zijn gelaten. Ik vermeen evenwel, dat deze factor in de gegeven omstandigheden bij den aartshertog Albrecht ook geen groot gewicht in de schaal kan hebben gelegd, aangezien de operatiën op de binnenlijn juist dit eigenaardige hebben, dat na de eerste overwinning een krachtige vervolging in den regel onmogelijk is, omdat men dadelijk rekening moet houden met het nog niet geslagen deel der tegenpartij. Daarom zijn operatiën op de binnenlijn zelden zoo beslissend als b. v. enkele strategische omtrekkingen. De eerste gedachte van den

Oostenrijkschen bevelhebber na de overwinning bij Custoza was dan ook, zijn leger over te brengen naar Trecenta, in de Polesina, ten einde Cialdini terug te werpen; en dat dit voor-nemen niet tot uitvoering kwam, was alleen een gevolg van het bericht, dat het IV korps reeds vrijwillig de Polesina had ontruimd.

Aangenaam is het mij geweest, dat de heer Eland de quac-sitie der oploopende plongé's ter sprake heeft gebracht, aange-zien ik die wijziging der fortén mede slechts een gevolg acht van het ten onrechte bij ons overheerschende streven, zich vóór alles te dekken, en eerst daarna te vragen hoe men den vijand afbreuk zal doen. Voorts ben ik het, voor zoover het mij althans mogelijk is hierover te oordeelen, met dien spreker eens, dat het uiterst moeielijk is, in de Nieuwe-Hollandsche Waterlinie zelve offensieve stellingen te vinden, die nog gerui-men tijd na de aankomst des vijands voor de linie belangrijke diensten kunnen bewijzen. Rechtstreeks van uit die linie zal het offensief optreden zich m. i. in den regel wel moeten bepalen tot het allereerste tijdperk der verdediging. Dat dan evenwel de gelegenheid tot dergelijke offensieve handelingen meermalen gunstig zal kunnen zijn, meen ik straks al te hebben aange-toond. Nog een omstandigheid komt ons daarbij ten goede. De vijand namelijk, wetende dat elke dag tijdwinst voor ons een zeldzaam groote waarde heeft, zal vermoedelijk trachten, met buitengewonen spoed de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie te be-reiken, dientengevolge wellicht het strategisch en tactisch ver-band van zijn leger eenigszins opofferen aan de snelheid van beweging, en zodoende niet in een zoodanigen toestand vóór de linie verschijnen, dat hij dadelijk met goed gevolg aan een krachtig, verrassend offensief het hoofd zou kunnen bieden.

Tot dit doel behoeven we echter in de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie geen offensieve stellingen op grootsche schaal, doch wel een goede gelegenheid om, zoo de strijd niet ten onzen voordeele werd beslist, in behoorlijke orde achter de linie terug te keeren, een opnamestelling dus, of liever verschillende opnamestellingen, omdat een afdeeling, die slechts in één enkele richting kan terugtrekken, altijd beperkt is in haar vrijheid

van beweging en steeds gevaar loopt geheel te worden afgesneden. En nu bestaat er bij mij nog altijd twijfel, of het werkelijk onmogelijk zou zijn bij Naarden, tusschen Westbroek en de Lek, misschien ook in het Land van Altena, dergelijke opnamestellingen in te richten.

Met den heer Rooseboom erken ik ten slotte gaarne dat de vestingwet ons veel goeds heeft verschaft, en dat zonder haar de toestand van onze doode weermiddelen vermoedelijk veel minder gunstig zou zijn, dan dit nu het geval is. Mijn bezwaren gelden trouwens niet het feit der wettelijke regeling van ons vestingstelsel zelf, maar wel dat dit is geschied, zonder dat vooraf was uitgemaakt over welke levende strijdkrachten voor de verdediging des lands kon worden beschikt. Het gevolg hiervan is, dat wij thans, bij een aanval van de landen zeezijde, naar mijn bescheiden meening, nog in een alles behalve weerbaren toestand verkeerden. Een krachtige verdediging toch van de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie en van de Hollandsche kust, gelijktijdig, acht ik bij onze tegenwoordige legersterkte en de bestaande inrichting der schutterijen niet uitvoerbaar. Ik kan mij dus toestanden denken, waarin de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie aan de haar bij de vestingwet gegeven bestemming van hoofdverdedigingslijn niet zal kunnen beantwoorden. Welken indruk alsdan echter het verlaten dier linie, na een verdediging van enkele weken, op leger en natie zal maken, leert ons de oorlog van 1672, toen door de Regeering en het volk in den Gelderschen IJssel een soortgelijk vertrouwen werd gesteld als thans door ons in de Nieuwe-Hollandsche-Waterlinie. Daarbij komt nog, dat juist door het op den voorgrond plaatsen der laatstgenoemde linie de stelling van Amsterdam nog steeds in een hoogst ongunstigen toestand verkeert, ja, eigenlijk in het geheel niet bestaat, tenzij op de een of andere kaart.

Ik blijf dus bij mijn gevoelen, dat men, alvorens op deugdelijken grondslag den omvang van ons vestingstelsel te kunnen bepalen, eerst nauwkeurig moet weten welke sterkte de levende strijdkrachten zullen bezitten, en dat, zoo werkelijk de draagkracht der natie geen versterking van het leger en de leger-

reserve mocht toelaten, alleen aan de stelling van Amsterdam het karakter mag worden toegekend eener onder *alle* omstandigheden duurzaam te verdedigen linie. Naar mijne meening slaat men een verkeerden weg in, zoo men eerst vraagt, waar zich een voordeelige stelling tot het afwachten der tegenpartij bevindt, en eerst daarna hoeveel krachten voor de verdediging dier stelling zouden worden vereischt.

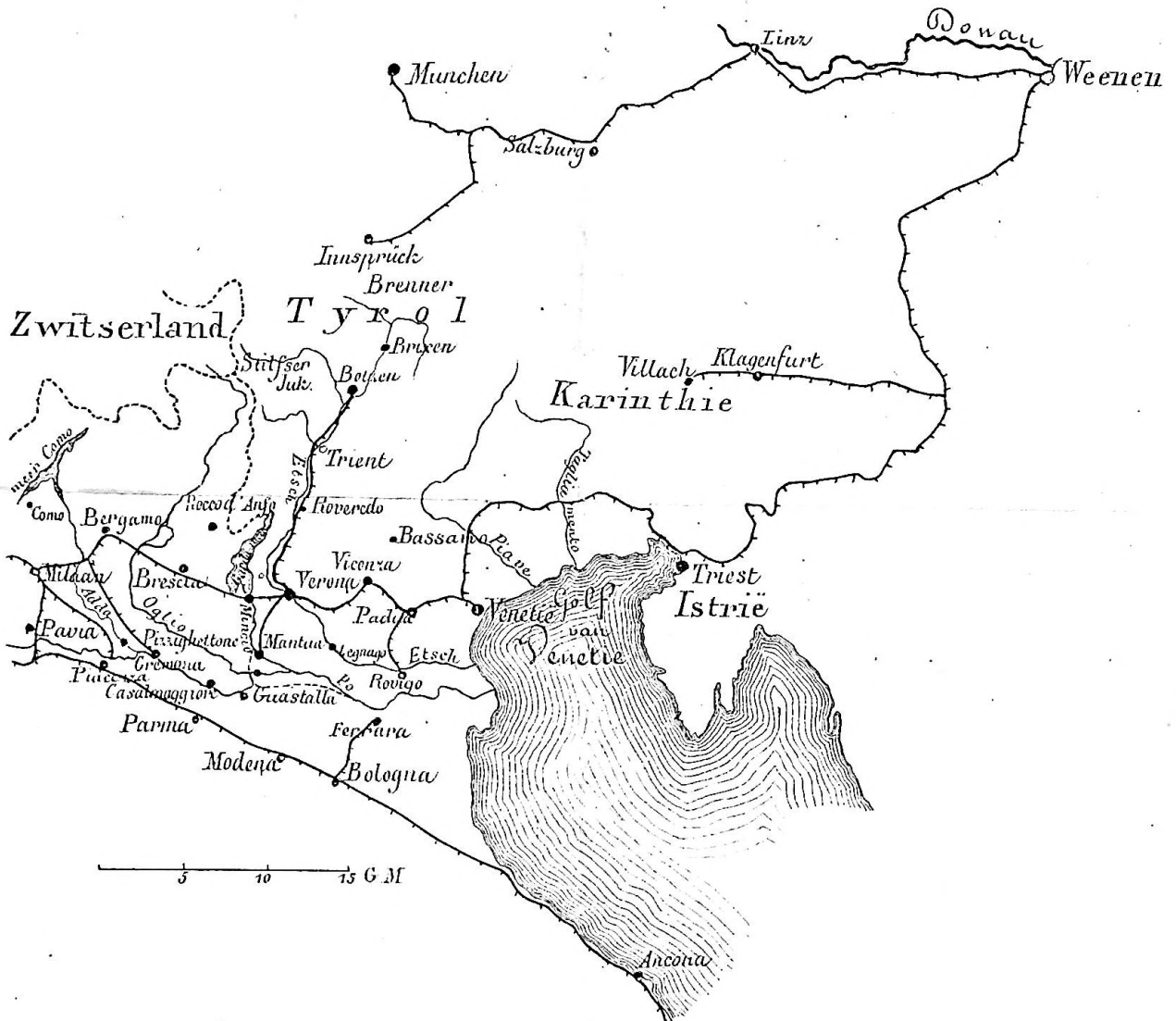
De Voorzitter. Wanneer niemand meer het woord verlangt te voeren, dank ik de sprekers, die aan dit debat hebben deelgenomen, en meen ik ten slotte te moeten opmerken, dat het hedenavond voor 't eerst is dat wij den heer Plantenga in ons midden zien. Namens U allen meen ik dien heer te mogen toeroepen: „die perzik smaakt naar meer,” en wij hopen dan ook in een volgend jaar den heer Plantenga op nieuw te mogen hooren.

De vergadering wordt hierop gesloten.

De Secretaris

A. L. W. SEYFFARDT.

I

III

